

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ**

ПРОСКУРЯКОВ Віктор Іванович

УДК 725.82.01(477)

**ПРИНЦИПИ РОЗВИТКУ АРХІТЕКТУРНОЇ
ТИПОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ**

18.00.02 – Архітектура будівель і споруд

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора архітектури**

Київ – 2002 р.

00761830 (P)

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті "Львівська політехніка" Міністерства освіти і науки України

Науковий консультант:

доктор архітектури, професор Фомін Ігор Олександрович,
Київський Національний Університет будівництва і архітектури,
завідувач кафедри містобудування.

Офіційні опоненти:

доктор архітектури, професор Штолько Валентин Григорович,
Президент УАА, Київ ЗНДІП

доктор архітектури Абизов Вадим Адільсевич, директор державного
науково-дослідного інституту теорії та історії архітектури і містобудування

доктор архітектури, професор Бенаї Хафізулла Амінулович,
Донбаська державна академія будівництва і архітектури, декан
Архітектурного факультету, завідувач кафедри "Архітектура"

Провідна установа: Одеська державна академія будівництва і архітектури,
Архітектурний інститут Міністерства освіти і науки України, м. Одеса.

Захист відбудеться "3" липня 2002 р. о 13 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д 26.056.02 при Київському національному університеті будівництва і архітектури
(КНУБА) за адресою: 03037, м. Київ, Повітрофлотський пр. 31, ауд. 466.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці КНУБА за адресою: 03037, м. Київ,
Повітрофлотський пр. 31, наукова бібліотека.

Автореферат розісланий "29" травня 2002 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат архітектури

В. О. Тімохін.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Театр в усі часи був, є і буде інструментом і формою пізнання та усвідомлення феномена людини, виразу духовно-культурних, мистецько-естетичних ідеалів людської спільноти, відображення політичного устрою, ідеологічних вчень. Про це свідчить історія людства.

У 90-х роках XX століття українське мистецтво увійшло в знаменний період своєї історії. "Вічні теми" театрального мистецтва – любов і ненависть, добро і зло, життя і смерть – стали наповнюватися національно-духовним і соціокультурним змістом сучасності. Українське театральне мистецтво само, перманентне почало звертатися до найпекучіших протиріч сьогодення. Зараз в Україні не існує "герметичних" театральних форм – усі вони є залученими до життя українського суспільства і розвиваються у його супроводі. Фактором, який донедавна задовольняв всіх в Україні, є процес, вилучення з мистецтва ідеології минулого і формування засад української національної цілісної і гармонійної системи ідей, цінностей, необхідних для орієнтації на сучасному етапі. Яку можна протиставити як марксистсько-ленінській теорії культури, так і деяким руйнівним радикальним культурологічним експериментам західного зразка.

Процес утвердження в Україні національної ідеології сьогодні розвивається найчастіше в утилітарному плані і інтерпретується виключно як пошук інструментарію, здатного демонтувати попередню ідеологічну формацію, а не як наука, мета якої – закладання підвалин майбутньої української культури. Що вже визначилося в цьому процесі, то це ідейна і естетична диференціація самого театрального мистецтва – від творців, що декларують тотальну деідеологізацію, до таких, що перебувають на іншому полюсі – національно-мистецького консерватизму. Тут відсутні центристські явища. Театральна діяльність має вигляд конгломерату, де співіснують і високі зразки сучасного національного неореалізму, і прояви національного неконсерватизму, паралельно розвивається мистецтво, зорієнтоване на вузьке коло "своїх", "еліти", "втаємничених" і на середньостатистичний загаль.

Є немало тих, хто творчо інтерпретує і розвиває традицію, і тих, хто демонстративно пориває з нею. Існують прояви, які є поза мистецтвом. Театральне мистецтво ніколи не було однозначним, але на прикладі мистецької культури України, це як ніколи помітно. Також помітним є динамічний стан творчих течій, які протистоять, доповнюють, продовжують одні одних та народжуються часом проти логіки розвитку мистецтва, що має зараз калейдоскопічний характер. Саме темп є фактором того, що в Україні водночас функціонує театральне мистецтво різних періодів, і як результат безперервно змінюються мистецькі структури, "хронотоп", межі. Є ще особливості, пов'язані із НТР, засобами масових комунікацій, комерціалізацією, соціологічними властивостями тотальної демократизації. Навіщо так широко означений стан проблем театральної діяльності в Україні останніх 5–7 років, адже зрозуміло, що його остаточно вимагає осмислення не однієї людини, не однієї інституції? Зроблено це відомо, бо вся

множина цієї складності позначається на головному – в Україні до кінця не сформувався інститут культури, завданням якого мало б бути формування ідеологічної мети в українському національному мистецтві, вироблення його ідеологічних критеріїв. А як один із негативних результатів цього – невідповідність структури мистецтва (театрального також) його аудиторії, на тлі диференціації публіки, і виникнення мистецьких субкультур – “народної”, “масової”, “молодіжної”, “елітарної”, “нацменшин” тощо. Отже, ще не можна стверджувати, що в Україні розпочався процес формування національного “великого стилю”, як підвалин духовно-мистецького каркасу майбутнього. Ще й досі опорою мистецького плюралізму в Україні, його конфігурацією є географічні межі держави, а не теорія, що спирається на глибокі національні, соціально-історичні критерії і власну методологію. А така теорія є необхідною. Для утвердження в історичному часі і просторі нашої державності, національного прогресу та перспектив української культури. У конкретному випадку – для становлення українського національного театру. До речі, ніхто в Україні так ще й не визначив, що є Українським Національним Театром. Академічним? Народним? Державним?! Навряд чи можна об’єктивно диференціювати театральних діячів, з усіма їх протиріччями, проблемами, непослідовностями і успіхами. При всіх умовностях відокремлення одного від іншого тут можуть існувати різні варіанти, але головним має стати духовний еквівалент, щоб можна було відрізнити агресивне, анархічне, конформістське, дезінформативне від мистецтва істини і правди, чого вимагають розум і почуття реалій. Критеріїв вимагає й художня сфера театрального мистецтва, його формальний бік. Критеріїв, за якими можна було б виявити власне українську театральну-художню систему. Адже і в театрі у конкретному соціально-культурному контексті його функціонування, хочемо ми того чи ні, будь-які формальні елементи мають зміст і сенс.

Це потрібно для осмислення того, яким чином театральне мистецтво досягає ефекту в конкретних соціальних і культурних обставинах, для уникнення догматичних постулатів, естетичних і соціоаберацій, визначення примату історично-генетичного перед функціональним.

Відкритим залишається фундаментальне питання: чим є український театр за суттю? У чому його феномен? У мові? Репертуарі? Режисурі? Національності акторів? Формі? Особливостях побудови простору, організації дії, їх оформлення?

Усе це стосується архітектури. У творенні театральної архітектури в Україні брало участь багато відомих архітекторів: М. Шехонін, В. Осьмак, Г. Антокольський, В. Шретер, М. Артинов, Г. Шлейфер, Б. Ніколаєв, А. Мойсейович, А. Власов, а ще раніше В. Растреллі, І. Мічурін, І. Григорович-Барський, Д. Меленський, І. Штрот в Києві; І. Гродський, С. Ігін, В. Кунерт, Дмитренко, Троупянський, Е. Баумштейн, А. Назарець, Г. Топуз; а ще раніше Тома де Томон, архітектори віденської фірми Г. Гельмера і Ф. Фельнера – в Одесі; О. Окуліч-Казарін, О. Тон, В. Пушкарьов, О. Дмитрієв, В. Троценко, Н. Арєф’єв, П. Маяк, Є. Любомірова, В. Єлізаров, С. Миргородський, Б. Бельчіков – у Харкові; І. Михайленко, Д. Чорновол, В. Новіков – в Тернополі; Ю. Липинський, С. Сліпець, Г. Сосновий – в Івано-Франківську; Ф. Булацель, О. Гінзбург, Д. Петровський, В. Халіявський, Е. Яшунський, А. Красносельський, Б. Жежерін – в Дніпропетровську; Ю. Добровольський, Ж. Сабодир, О. Трамбицький, О. Малишенко

– в Полтаві; І. Левинський – в Коломійі; А. Волкова, А. Фролова, Ю. Гуров, С. Афзаметдінова, В. Юдін – в Сімферополі; Л. Котовський, С. Чечик, Д. Олтаржевський – в Донецьку; С. Фрідлін, С. Тутученко, М. Худал – в Чернігові; Г. Головченко, І. Домбровський, А. Шеремет, П. Єфімцев, І. Мінько – в Луганську; Б. Кучер, Н. Набережних – в Черкасах; О. Крилова – в Луцьку; С. Сліпеч, А. Лушпа, А. Чернодід – в Сумах; С. Райзман, К. Яковлев – у Горловці; В. Пелевін – в Севастополі; Л. Піхль, Й. Зальцман, С. Гавришкевич, В. Шмідт, Л. Краковський, Федорський, І. Мочубинський, Д. Кальмус, З. Горголевський – у Львові. Але фактом є те, що сьогодні в Україні не існує жодної театральної споруди (всі вони були побудовані за часів Російської, Австро-Угорської імперій, польського панування, СРСР, тепер не будуються і не проєктуються), що відповідала б засадам національної естетики і була б оригінальною, не подібною ні цілністю, ні складовими частинами до жодного існуючого будинку. За радянськими джерелами, в середині 80-90-х років театральна інфраструктура України складалася з 83 – 87 театрів, 69 з яких мали власні приміщення, у тому числі ті, що такі приміщення орендували. Вся мережа театральних-видовищних споруд в СРСР на той час налічувала 604 театри, з яких 514 мали власні приміщення. Чи достатньо цього для України на початку ХХІ століття? За даними дисертації, наприкінці ХХ століття в Україні (разом із Кримом) діяло 87 професійних театрів; 6 – оперно-балетних, 21 – драматичний, 18 – музично-драматичних, 8 – юного глядача, 22 – лялькових, 13 – драми і комедії, малих форм, оперети, музичних.¹ Стационарних споруд – 77, 40 – спеціально збудованих і 37 – пристосованих. Із спеціально збудованих до 1917 року на Сході України і до 1939-40 років на Заході було 20 будинків, пристосованих – 27. А тільки в Парижі 500 театрів. Радянська нормативна система забороняла будувати театри в містах, населення яких було меншим за 250000 мешканців. Загалом наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття в Україні театри діють в 33 містах, з яких 24 – обласні центри. (В Автономній республіці Крим – 5 міст, де є театри). Наведені цифри є ілюстрацією недосконалості саме радянської театральної інфраструктури, яка не лише зігнорувала історичний досвід будівництва театральних-просвітницьких споруд в Україні, зорієнтованих на будь-який тип поселення, але й знищила його. Замість історичних типів культурно-просвітницьких українських споруд, всіх рангів театральні зали яких або перебудовувалися під комунальні помешкання, кінотеатри соціалістичної хроніки, установи і заклади, далекі від культури і мистецтва, будувалися подібні одні на одних споруди радянської театральної культури. Та й в духовно-образному сенсі споруди ці (як, між іншим, і ті 47, що були побудовані в Україні за часів царату, польського панування, і ті, що мали риси французького або італійського псевдобароко або псевдокласицизму), аж ніяк українськими назвати не можна. Механізм створення архітектури театрів у радянський час був простим: головні інститути галузі бувшого СРСР – Діпротеатр, ЦНДІП ім. Мезенцева, Академік Архітектури СРСР, відпрацьовували функціональну схему, основні конструкції, а далі все розвивалося за схемою: філіали інституту ДІПРОМІСТ УРСР, Діпроцивільспецбуд, Діпроцивільпромбуд запозичували найпростіші типові планувальні рішення, а архітектурна творчість зводилася до декорування фасадів або заповнення інтер'єрів виробами

¹ До цього переліку не внесено навчальні театри, театри-студії, кабаре, вар'єте.

декоративного та ужиткового мистецтва. Під розроблену головним інститутом, скажімо, технологію сцени можна було змінювати інтер'єр будь-якої історично сформованої театральної споруди (як це, було при реконструкції театру ім. М. Заньковецької у Львові).

І це в той час, коли існував власний історичний досвід, власний шлях в галузі архітектури українських громадських будинків. Що підтверджено сотнями збудованих споруд широкого функціонального спектру: шкіл, бурс, лічниць, виставкових павільйонів, Народних домів, клубів, товариств, музеїв, санаторіїв, готелів, земств, гімназій, читалень, церков, у проектуванні і будівництві яких брали участь архітектори, відомі і на Заході, і на Сході України – В. Кричевський, Є. Сердюк, І. Левинський, О. Лушпинський, І. Труба, І. Якубович, П. Фетисов, С. Тимошенко, К. Жуков, В. та Є. Нагірні, Я. Понамаренко, В. Коробцев, Н. Шехонін, Д. Дяченко, Ф. Шумов, В. Троценко, О. Сластіон та десятки інших.

І хоча проектів і будов українських театральних споруд одиниці – вони найкращі. Першою серед них слід вважати Галицький професійний театр “Руська Бесіда” у приміщенні Народного дому, що був побудований в 1852 році архітекторами С. Гавришкевичем і В. Шмідтом.

Другою – створення театального залу і сцени в приміщенні Музичного інституту ім. М. Лисенка.

І, нарешті, створення проекту будинку українського Галицького театру “Руська Бесіда”, в майстерні професора І. Левинського. Національні традиції стали в цьому проєкті концепцією.

Та час вимагає, щоб у питанні – яким повинен бути майбутній український театр і його архітектура, окрім примату прикладного національно-історичного досвіду, провідне місце зайняв безапеляційний науково-теоретичний підхід. Започаткували його Н. Вахнянин, П. Карманський, М. Грушевський, А. Крушельницький, В. Полинський, І. Труш, І. Франко, С. Чарнецький, М. Вороний.

Наукові дослідження останніх років археологів Б. Рибаків, І. Русанової, М. Филипчука, М. Рожка, Р. Гузія, І. Холостенко, Ю. Дибі – з України, етнографів О. Ганцкої, С. Токаревої, М. Кошуби, Н. Граціанської – з Росії, О. Воропая – з Німеччини, О. Курочкіна, М. Ткача, В. Скуратівського – з України, істориків В. Верстюка, О. Дзюби, П. Толочко, В. Луцького, М. Йосипенко, І. Піскуна, С. Хлебцевича, В. Репринцева, Л. Луціва, дослідників театру в Україні – Р. Кирчіва, О. Ноги, О. Паламарчук, Ю. Ямаша, Н. Бічуї, В. Гайдабури, Д. Антоновича, В. Верховинця і С. Чорнія – з Німеччини, Є. Гот-Шпігеля з Австрії, А. Хмелько – з Словаччини, М. Семчишина, Г. Лужницького, О. Лисяка, Л. Полтави, В. Шашаровського – з США, Т. Самотулки, О. Вітошинської з Франції; публікаціях авторства М. Вороного, Б. Алперса, О. Таїрова, В. Блавацького, Г. Бояджієва, М. Рудницького, В. Меєрхольда, П. Маркова, А. Фрідерічіа, Б. Шоу, В. Вішневського, К. Станіславського, Т. Проскурнікової, Л. Гришельової, А. Арто, С. Ісасва, В. Немировича-Данченка, Дм. Молдавського, Б. Барської, Б. Шайкевича, Дж. Фрезера, А. Жаррі, П. Клоделя, Т. Тцара, Е. Йонеско, С. Беккета, А. Камю, Ж. Кокто, О. Кулик, Л. Курбаса, Б. Стельмаха, Б. Голубовського і інших підтверджують факт, що засади українського театру є одними з найстарших і найживучіших у світі, що генеза українського театру увібрала якнайменше мистецько-

культурних запозичень. Що український театр розвивається за власними засадами і принципами, а те, що в нашому театрі “обзивалося” архаїзмами (синкретичність слова, дії, пластики, музики і їх оформлення) – є тепер тим, чого прагнуть митці театрального світу. Серед таких митців – А. Арто, Ж. Вілар, П. Клодель, Ж.-П. Сартр, Д. Покровський, Є. Гротовський, Р. Шехнер і ін. Що український театр не втратив сенсу театрального першопризначення і можливостей вияву прихованого під формами всього, чим є жести, звуки, кольори, пластичні рішення, простір і слово.

За іншими ознаками, український театр є одним з небагатьох, що не втратив зв'язку з грою як формою буття. І феноменів в українському театрі багато. Ляльки з рухомими кінцівками для обрядових ігор в регіоні, до якого належить Україна, використовувалися за тисячі років перед Різдом Христовим, український обрядовий театр виник надзвичайно давно, а деякі елементи вертепної дії і тексти колядок формувалися в перших століттях Нової Доби. Не бракує і модерних явищ. Серед них – лялькові театри, Галицький театр “Руська Бесіда”, стрілецькі, кабарекові театри, “Березиль”, Львівський оперний театр, театральні системи і школи М. Кропивницького, М. Садовського, М. Старицького, П. Саксаганського, Л. Курбаса, В. Меєрхольда, Д. Бурлюка, В. Блавацького, Р. Віктука, С. Лисики і інших.

Все це переконує, що український театр – має великий потенціал наданий Природою. А оскільки будь-які природні потенціали не застраховані від ентропійних процесів, слід наповнити український театр життям на потребу української театральної науки. Особливо архітектурної. Адже, окрім поодиноких згадок споруд, у вигляді опису в працях О. Буніна, М. Туркуса, Г. Бархіна, В. Бикова, О. Весніна, Ю. Гнедовського, Ю. Хрипунова, С. Гнедовського, О. Власова, В. Лазарєва, В. Ганковського, Е. Окуньової, В. Анісімова, М. Мосіної, М. Гаврілової, А. Некрилової – з Росії; М. Пясецького, Ю. Асєєва, М. Грицяя, Б. Жежеріна, О. Ігнатова, О. Кузнєцова, Г. Логвина, М. Онисьченко, Б. Кучера, В. Самойловича, П. Юрченка, В. Савченко, В. Штолька, В. Єжова, В. Чепелика, О. Ястребової, Н. Єксаревої з України; Я. Пурхлі, З. Рачевського з Польщі; Є. Гот-Шпігеля з Австрії, – відсутні комплексні теоретичні дослідження архітектури українського театру у порівнянні з розвитком театральної архітектури у країнах Центральної і Східної Європи – Австрії, Словаччини, Угорщини, Польщі, Росії. З врахуванням досвіду архітекторів, що проектували споруди радянських театрів, а також тих, що запроектували унікальні театральні споруди в інших країнах: Л. Кан, А. Аалто, А. Ізоцакі, О. Німеєр, Р. Бофіл, А. Наталіні, Т. Андо, Р. Кольхаас, Т. Іто, Дж. Стірлінг і М. Вілфорд, Ж. ле Марке, К. Персет, Шварц і Гутман, А. Россі, Н. Фостер, К. Енжієр і інших. Все це визначає **актуальність** даної роботи і в першу чергу на потребу конкретних проектних пропозицій, в яких були б реалізовані історично-національний досвід і досягнення сучасного науково-технічного прогресу, початок яким був покладений у Львівській архітектурній школі і до вирішення яких за останні 25 років були залучені десятки викладачів і студентів.

Тема дисертації пов'язана з науково-дослідницькими напрямками кафедри – “Програма відродження театральних будинків і споруд м. Львова”, “Заклади культури у структурі сформованої забудови міського центру”, “Організація мережі театально-видовищних будинків і споруд”, так і з науковими роботами ЦНДІЕП ім. Б. Мезенцева (№ держ. реєстрації 0183.00244, 74,80055839) згідно з програмою 0.55.04; також договору

№ 293 про творчу співпрацю поміж ЦНДІЕП ім. Б. Мезенцева і ЛПІ, та договору про творчу співпрацю поміж ЛПІ та інститутом ДПІРОТЕАТР від 4 квітня 1986 року.

Мета дисертації – висвітлення генези, виявлення тенденцій формування типів, визначення принципів і розробка методів проектування українських театрів.

Завданням дослідження є: 1. Вивчення генези українського театру у його архітектурному, просторовому, дійовому, творчому і часовому розвитку; 2. Аналіз шляхів формування архітектури українського театру на прикладі м. Львова із виявленням автентичних архітектурних явищ, запозичень, синтезу; 3. Дослідження розвитку архітектури театральної мережі в містах України у порівнянні з розвитком театральної архітектури в Центральній і Східній Європі, з досвідом радянських театральних архітекторів; 4. Висвітлення внеску Львівської архітектурної школи в розвиток національної театральної справи, проектування і будівництво; 5. Формування принципів архітектури, розробка і рекомендація методологічних засад побудови простору, організації дії, типології, проектування сучасних українських театрів.

Об'єктом дослідження є будинки, споруди, приміщення і простори, що будувалися, проектувалися, пристосовувалися і використовувалися для діяльності українських театрів.

Предметом дослідження є розвиток функцій та об'ємно-просторової структури театральних будинків на території України.

Метод дослідження передбачає: аналіз матеріалів, пов'язаних із історією українського і світового театру, української і світової культури, видовищ і видовищних споруд, із архівів і бібліотек в Україні – НУ “Львівська політехніка”, ЦДІА у Львові, Тернополі, Києві, Одесі, ДМТМК в Києві, відділення СТД України у Львові, Києві, НБ НАНУ ім. В. Стефаника, музеїв КМНМГ та П ім. Й. Кобринського та Музею історії в м. Коломия, ДАЛО, Львівського історичного музею, театрів, приватних збірок;

у Польщі – Театральних музеїв у Варшаві і Кракові, Музею архітектури у Вроцлаві, Українського Дому в Кракові, Спілки польських урбаністів в Жешуві, Архітектурного факультету Краківської політехніки, театрів, приватних збірок;

в Австрії – Музею театру в Відні, ТУ Відня, Кафедри архітектурних обмірів, Історичних музеїв Відня, Зальцбургу, театрів Відня, Зальцбургу;

у Росії – МАРХІ, ДПІРОТЕАТРу, ЦНДІЕП ім. Мезенцева, ЦНДІЕП – житла, редакцій журналу “Сценическая техника и технология”, “Сцена”, Російської державної бібліотеки;

в Угорщині – бібліотеки кафедри історії архітектури і мистецтва Будапештського технічного університету;

літературних джерел; розробку навчальних, експериментально-пошукових і конкурсних проєктів, експериментального і реального будівництва²; розробку і реалізації театрально-культурних програм, серед яких: фестивалі – “Золотий Лев”, “Вивих”, “Ярилові ігрища”, “Туцільський цвіт”, “Свято міста Львова”; виставки

² Під керівництвом автора дослідження було розроблено сотні навчальних проєктів, 28 – дипломних, 44 – експериментально-пошукових, 14 – конкурсних. За цими проєктами збудовано 13 об'єктів.

театральної архітектури і сценографії – у фундації ім. А. Шептицького, Палаці мистецтв у Львові, Львівській картинній галереї, на АРФ НУ “Львівська політехніка”, САУ, в Національному музеї у Львові, в Кисво-Могиланській академії; консультації і конференції із діячами театрального мистецтва, анкетні опитування режисерів, драматургів, завідувачів літературною частиною, художників сцени, акторів в Україні, Польщі, Росії, Австрії; створення організацій і структур для широкомірних експериментів на громадських засадах – регіонального центру OISTAT у Львові, редакції “Театральної Бесіди”; натурні обстеження театральних будинків в Україні в містах: Ужгород, Мукачево, Дрогобич, Львів, Луцьк, Рівне, Коломия, Чернівці, Київ, Полтава, Харків, Дніпропетровськ, Одеса, Миколаїв, Ялта, Сімферополь, Макіївка, Івано-Франківськ; в Росії в містах: Москві, Вишньому Волочку, Володимирі, Санкт-Петербурзі; в Польщі в містах: Жешув, Краків, Вроцлав, Варшава, Гданськ; в Словаччині в містах: Братислава, Кошице; в Австрії в містах: Відень, Зальцбург; в Угорщині в містах: Будапешт, Дьєр.

Межами дослідження прийнята архітектурно-просторова і функціонально-дійова організація будинків і споруд, в яких відбувалася генеза українського театру.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що визначені національні особливості українського театру і генези його архітектурної типології, принципів і методів проектування головними з яких є: I – розвиток генетичної спадкоємності традицій; II – врахування просторового контексту й середовищний підхід в проектуванні театру як містобудівного типу; III – творчо-жанрова, просторово-організаційна, функціонально-дійова, художньо-образна синкретичність; IV – композиційна, образна, формотворча різноманітність. На засадах наукової і проектно-пошукової діяльності Львівської архітектурної школи наприкінці XX століття в роботі систематизована історія українського театру, виявлені і досліджені місця, будинки і споруди – предтечі українських театральних будинків, виокремлені подібності і відмінності, автентика і запозичення в розвитку архітектури і організації театральної діяльності в Україні і в Центральній та Східній Європі. Запропоновані принципи класифікації українських театрів, виявлені і науково обгрунтовані історичні їх типи, відпрацьовані перспективні типи. Досліджені принципи формування архітектури українського театру, напрямки розвитку його просторової і функціональної організації, стилевих елементів, запропоновані сучасні методи проектування, формування композиції з обгрунтуванням складу компонуючих функціональних елементів і зон.

Практичне значення роботи визначене пропозицією нових типів українського театру з урахуванням засад розвитку історично сформованих принципів формування архітектури таких споруд та шляхів розвитку архітектури українського театру в майбутньому. Результати роботи можуть бути використані при формуванні національної культурно-мистецької доктрини, складанні програм діяльності майбутніх науково-дослідницьких інституцій, при складанні завдань на проектування нових споруд театрів, інших видовищних будинків, при формуванні навчальних програм і курсів навчальних архітектурних і споріднених закладів в Україні. Вказані результати дослідження висуваються як предмет захисту.

Особистий внесок автора в опрацювання наукових результатів.

У публікації (2) автор написав – Вступ, розділи: “Початок”, “Будови,

Перетворення, феномени”, “Давні традиції продовжуються”, “Післямова”. У праці (8) він узагальнив досвід гармонійного пропорціонування театрів у Львові і Україні. У праці (16) подав усі аспекти, що пов’язані з архітектурою театрів. У праці (17) сформулював головні принципи проектування культурно-просвітницьких споруд. У публікації (18) висвітлив становлення лялькарського театру у Львові. У (19) проаналізував розвиток архітектури театрів в м. Ужгороді.

Апробація результатів роботи відбулася на міжнародних конференціях ТУР в м. Жешув, Польща, 1989 р., “Українці в боротьбі за незалежність в ХХ ст.”, Ягеллонський університет – Краків, Польща, 1991 р.; “Урбаністично-архітектурні проблеми міст Галичини”, Краків, Польща, 1991 р.; “Український театр. Минуле і сучасність”, Львів, 1992 р.; “Урбаністично-архітектурні проблеми міст Галичини”, Львів, 1992 р.; “Урбаністично-архітектурні проблеми міст Галичини”, Львів – Краків, Україна – Польща, 1993 р.; “Архітектура Галичини ХІХ – ХХ століть”, Львів, Україна, 1994 р.; на конференції, присвяченій 150-річчю від заснування архітектурного факультету у Львові, що відбулася в Музеї архітектури у Вроцлаві, Польща, 1995 р.; “Архітектура як відображення ідеологій”, Львів, Україна, 1996 р.; на міжнародній конференції ІКОМОС, присвяченій занесенню Львова до пам’яток ЮНЕСКО, Львів, Україна, 1996 р.; “100-річчя з дня смерті Ю. Захарівича”, Львів, Україна, 1998 р.; “На 8-ому мистецькому березіллі”, Київ, Україна, 1999 р.; “Львів – збереження і розвиток”, Львів, Україна, 1999 р.; “Театр Галичини (друга половина ХІХ ст. – перша половина ХХ ст.)”, Львів, Україна, 2000 р.; на авторських лекціях в ТУ м. Відня – кафедра архітектурних обмірів, Австрія, 1997 р.; в Манітобському університеті – коледж Св. Андрія, Канада, 1994 р.

Впровадження результатів роботи відбулося в авторських лекціях у відділі експериментального проектування інституту ДІПРОТЕАТР, Москва, Росія, в 1986, 1987, 1989 роках; у студентських конкурсах, до яких автор розробив програми: “Вікна”, 1987 р., “Архітектура – засіб християнського екуменізму наприкінці 2000 р.”, “Перспективний тип українських культурно-просвітницьких споруд”; у дипломному і курсовому проектуванні – з розробкою 10 методзавдань і вказівок. На конкурсах дипломних робіт випускників архітектурних шкіл колишнього СРСР і України – в Кишиневі, Москві, Ташкенті, двічі в Полтаві, Самарканді, Києві, Дніпропетровську, Харкові, Одесі, Мокіївці, Львові; на щорічних науково-технічних конференціях НТШ, професорсько-викладацького складу НУ “Львівська політехніка”; в архітектурних конкурсах Міжнародної Академії Архітектури в Софії, Болгарія, 1985 і 1996 роки, та м. Стамбулі, Туреччина, в 1997 р.; в архітектурних конкурсах OISTAT і на засіданнях архітектурної комісії, Москва, Росія, 1982 р., Прага, Чехія, 1979 і 1983, 1985 роки; під час організації театральних фестивалів – “Золотий Лев”, Львів, Україна, 1988 – 1992, 1994 рр., “Червона Рута” – 1986 р., “Свято м. Львова”, Львів – 1987 р., “Вивих-92”, Львів – 1992 р., “Інтерпісні”, Львів, 1987, і інших.

У проєктах і будовах сцени театру “Дідова криниця”, 1987 р.; збірно-розбірних сцен для Дня м. Львова – 1986 р.; ландшафтно-фольклорного театру в Музеї народної архітектури і побуту м. Львова – 1989 р.; сцен для театру масової дії і балету “Акварієс”; ярмаркових містечок для м. Жовква; для фестивалю “Ярилові ігрища”, 1998 р.; сцени

телешоу-театру 1998 р.; реконструкції приміщень кінотеатру “Піонер” у Львові для потреб Духовного театру “Воскресіння”; сцени для театру “Мімограф” і інших. За темою театральної архітектури автором опубліковано понад 100 робіт, серед яких 2 монографії і монографічне видання, 40 публікацій за темою дисертації, а 26 в фахових виданнях. Дисертація складається з вступу і п’яти розділів: 1. Генеза типології українського театру; 2. Формування типів українського театру на прикладі м. Львова. Континентальний контекст. Автентика, запозичення, синтез; 3. Розвиток театральної мережі України. Регіональний контекст. Автентика і запозичення; 4. Внесок Львівської архітектурної школи в розвиток театральної справи і типів театральних будинків в Україні на перспективу; 5. Методичні рекомендації щодо проектування сучасних українських театрів. Загальних висновків, бібліографії, словника термінів, скорочень, додатків. Обсяг текстової частини 299 сторінок. Бібліографія – 555 позицій загалом, 145 ілюстрацій і 35 додатків, загалом 414 сторінок, під 206 найменуваннями, і 29 таблиць. Представлені автором креслення театральних будинків і споруд (плани, розрізи, аксонометрії), авторські, пошукові, конкурсні проекти, натурні зйомки, малюнки, ескізи.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У Вступі визначена актуальність роботи, характеризується історія розвитку питання і стан вивченості проблем, подана джерельна база дисертації, сформульовані мета і завдання, методологічні принципи, висвітлена наукова новизна, практичне значення.

Розділ 1. Генеза типології українського театру

Цей розділ складається з 16 пунктів і підпунктів і закінчується висновками. Розділ починається характеристикою стану дослідженості українського театру. Головними висновками є те, що відсутні розвідки місць і середовищ театральної дії, майже не велось дослідження українського театру як мистецько-культурної інституції. Відсутні визначення, як ця інституція мала б виглядати, бути просторово збудована, функціонально організована, якими стилістичними, художньо-естетичними рисами відрізнятися від інших будинків. У пункті **Передтеатр** аїонується необхідність розпочинати розгляд генези українського театру на феноменальному передтеатральному рівні, де найважливішими є феномени людини, гри-дії, місця-простору. У підпункті **Феномен людини** рекомендується, щоб місце людини в театрі розглядалося з висот розвитку людської еволюції, події і факти слід розглядати не самі в собі, а такими, якими ми їх повинні сприймати в певний момент. Підпункт **Феномен гри** висвітлює гру як форму буття, що не залежить від свідомості людини. Тварини, позбавлені інтелекту, як і люди. В українській мові слово “гра” концентрує усю галузь гри, це стосується і взаємозв’язку гри з музикою, що є не в кожній світовій, як і не в кожній слов’янській мові. Навіть греки, які створили драму, слово “гра” не застосовували ні до театральної вистави, ні до видовища. У пункті **Феномен місця** висвітлюється феномен гри-дії в часовому і просторовому визначенні, головним серед яких є театральна сцена, де, сутнісно є не виміри, а співвідношення поміж складовими частинами. В пункті **Пратеатр** наголошується факт, що є необхідність до періоду “Театр”, висвітленого у працях багатьох вчених,

додати періоди “Передтеатр” і “Пратесатр” – в яких визрівали початки і напрямки розвитку, що пізніше призвели до становлення найвищих його форм. У пункті **Простори магічних дійств, обрядів, ритуалів, ігор, свят і їх типи** подані місця і об’єкти пошанування, під час обрядів. Запропонована класифікація типів організації дій, видовищ в прадавні часи в побудові простору – аренного, фронтального, поперечного, глибинного типу. Запропонована реконструкція рішень дій, хороводів, танців, ігор. У пункті **Перші споруди українського пратесатру** висвітлені споруди давніх городищ, капищ, комплексів і храмів, призначення яких археологи трактують в широкому функціональному жанрі і в яких є багато ознак і елементів, близьких театральним спорудам: підлога мала ухил, вівтарі мали підсіпку, підлоги кам’яні, глиняні, керамічні. Висловлюється припущення, що давньослов’янські споруди є типологічною ланкою поміж мобільними формами і тими, які тепер відомі в цілому світі, як театри Давньої Греції. Пункт **Театр** анонсує рік 1619 як початок нової доби українського театру і розкриває схему періодів розвитку українського театру, яка структурно виглядає: I. Старовинний обрядовий театр, що тривав до кінця Х ст.; II. Театр християнського середньовіччя XI – XVII ст. (до 1619 року); III. Новий український театр, який триває від 1619 р. до сьогодні. У пункті **Старовинний обрядовий театр** проаналізовані місця дії, організація і просторові рішення вистав старовинного обрядового українського театру сезонного репертуару – Веснянок, Русалій і Купала, однодрам, колядок і щедрівок. Поданий опис і реконструйована організація споруди для Купальської драми. У пункті **Театри християнського середньовіччя XI – XVIII ст.** проаналізовані форми театру, які були помітними в цей період – скоморохи, інтермедії при братських школах, вертепи і “шопки”, твори ораторської прози, народний театр на ярмарках, театр християнського середньовіччя – українська шкільна драма – і найвищий прояв синтезу мистецтва народних лицедіїв, народної драми, шкільного театру – балагани. Пункт **Новий український театр** висвітлює історію і хронологію історії нового українського театру, мистецтва актора, розвитку слова й стилів, костюмології, сценографії. Датою народження професійного театру визнано 1819 рік, коли І. Котляревський написав для трупі, І. Котляревського і М. Щепкіна, “Наталку Полтавку”. Це період виникнення професійних українських труп у Єлисаветграді, Сумах, Херсоні, Ромнах, Кременчузі, Бердичеві, Чернігові, Балті, Катеринославі. Період, вистав інших труп – Д. Ширая, польські – Лотоцького, Малиновського, Ленкавського, російсько-українських – Рекановського, Штайна, Млотковського, Каратнєва і ін. У мистецтвознавців цей період отримав назву періоду Романтизму, який увінчувався появою “Кобзаря” Т.Г. Шевченка. На початку 70-х років XIX ст. драматичних творів вийшло небагато – М. Старицький переклав “Гамлета”, М. Кропивницький написав нові п’єси. Царська влада заборонила видання і друк українських книжок – і театральне життя підупало, особливо на Сході. На початку 80-х років театральне життя на Великій Україні знову ожило. У 1881-83 роках створений професійний театр. У 1883 р. його очолив М. Старицький. В театр прийшли І. Карпенко-Карий, П. Саксаганський, М. Садовська-Барілотті. У цей період українську культуру в Галичині розвивав театр “Руської Бесіди”. У цьому театрі, окрім творів наддніпрянських драматургів, постійно йшли польські, німецькі і французькі твори. І хоча в українському театрі діяли відомі авторитети, етнографічно-побутовий театр

втратив свої позиції. Наприкінці XIX ст. настала нова фаза розвитку українського театру, яка отримала назву модерної української драматургії революційного відродження. Основоположниками її стали І. Карпенко-Карий, І. Франко, Леся Українка. За Лесею Українкою до становлення модерного українського театру долучилися О. Олесь і В. Винниченко. Це збіглося із світовою війною і революційними подіями 1917 року. Це унікальний досвід, коли такий складний вид мистецтва розвивається, а майбутнє невідоме. У цей період поштовху українським театрам надала діяльність стрілецьких військових театрів. Водночас в українському театрі утверджуються драматурги, режисери, з іменами яких асоціюється поняття інтелектуалізму, професіоналізму, майстерності – Лесь (Олександр) Курбас, який створив власну систему у співпраці із А. Бучмою, Й. Гірняком, В. Васильком, Г. Юрою, І. Мар'яненко, С. Каргальським, О. Сердюком, Д. Антоновичем і ін. Концептуальну підтримку, своїх ідей Курбас отримав в діяльності М. Куліша, пізніше М. Бажана, Ю. Яновського. Публіка з особливим захопленням зустріла п'єсу “Народний Малахій” (1828 р.), комедію “Мина Мазайло” (1929 р.) та драму “Патетична соната” (1930 р.) авторства М. Куліша. У ці роки з'являються п'єси “Майстри часу”, “Підеш – не вернешся” І. Кочерги. Під час воєнних подій 1941-45 років діяльність українського театру не припинялася ні в тилу, ні в партизанських загонах, ні під окупацією. Після війни воєнна тематика довгі роки присутня в українському театрі: О. Довженко написав сценарій “Повість полум'яних літ”, О. Левада – “Шлях на Україну”, Я. Галан “Під золотим орлом”, В. Собко “За другим фронтом” і ін. Після війни письменники переходять до змалювання відбудови радянської економіки – О. Корнійчук, М. Зарудний, В. Собко, В. Суходольський і ін. До драматургів долучились молодші: О. Корнієнко, П. Загребельний, М. Савченко, О. Чуча. Популярними стали комедія О. Коломійця “Фараони”, п'єса М. Зарудного “Прилітають журавлі”, трагедія О. Левади “Фавст і смерть”, драматична поема “Марина Чурай” І. Хоменко.

Специфічно розвивався український театр в еміграції. В повоєнній Німеччині відомими були Ансамбль Українських Акторів, театр ім. І. Котляревського, Український студентський театр, Драмтеатр ім. М. Садовського. У Зальцбургу працював український драмтеатр під орудою Г. Совачевої, в Ляйпцігу театр під проводом Ю. Кононева. В Америці відомими стали театри під керівництвом В. Блавацького і театральна студія під керівництвом Й. Гірняка. Відомі українські театри в Детройті, Торонто, український театр малих форм і театр ім. Леся Курбаса в Австралії. Пункт Споруди – предтечі українських театральних будинків висвітлює побудову простору, організацію театралізованих дій, матеріали виготовлення будинків і споруд, в яких народжувався український театр. У пункті Споруди Купальського театру проаналізовано спорудження Купальського театру, основні конструктивні матеріали. У підпункті Театри у князівських, магнатських палацах розглянутий розвиток придворного театру від початкових форм вистав до видовищ у великих просторах – гридницях і сінях з фіксацією їх параметрів і матеріалів оздоблення. Параграф Українська хата – колиска українського театру висвітлює простір української хати як надзвичайно багате середовище українського театру. І

хоча площі і об'єми хат невеликі (розміри житлових камер 3,24 x 3,24 метри, 3,7 x 4 метри, у заможних селян 6 x 6 або 7 x 7 метрів), – просторові форми дії надзвичайно різноманітні: від побудов аренного, симультанного, фронтального характеру в – кімнатах і сінях, до побудов у глибину – із сіней в житлову кімнату, крізь двері, від ганку чи з галерей, у сіни, чи сіни і кімнату. Окрім народних драм, дії вертепів – кімнати, сіни, гражди і сади – це місце весільних, поховальних вистав-церемоній, вистав-обрядів, початок і кінець процесій. **Українська церква – місце дії українського театру** – пункт, присвячений ролі українського храму як місця, де театральні форми розвивались паралельно з християнськими обрядами, де народилися специфічні форми театральних видовищ: церковна літургійна дія, міраклі, містерії. Перераховані осередки, де така дія розвивалася в Україні. Завдяки аналізу просторів церков, що будувалися в Україні в минулому, і сучасних українських церков за кордоном зроблено висновок щодо параметрів основних типів дій, а також характеру просторової організації, будови та розташування глядача (глибинний, комбінований, фронтальний, поперечний, тристоронній, аренний, симультанний). У висновках подана систематизована історія формування українського театру, виявлені складові феномени, виокремлені праелементи, запропонована хронологія періодизації. Виявлені типи видовищних пратеатральних просторів і організацій дії, досліджені праелементи, які вплинули на формування типів пратеатральних просторів і дій, названі місця, споруди – предтечі українських театральних будинків, виокремлені жанри, названі етапи розвитку української драматургії, режисури, акторської гри, школи, системи.

Розділ 2. Формування типів українського театру на прикладі

м. Львова. Континентальний контекст. Автентика, запозичення, синтез

На початку розділу Львів визначається як унікальне українське місто, в якому продовжують існувати найрізноманітніші форми театального мистецтва і театральні приміщення. Відзначається, що формування театальної традиції розпочалося ще від княжих часів, а місто переповнене українськими театральними явищами. У пункті **Витоки і початки львівської театральної традиції** реконструюються події і простори, від яких розпочиналося театральне життя – ародні драми раннього періоду, літургійний театр, вистави мандрівних акторів, мімів, жонглерів, маскаради, процесії. Пункт **Перші простори і споруди для театральної діяльності у Львові** висвітлює події, згадані в історичних хроніках як театралізовані, називаються місця, де вони відбувалися. У підпункті **Театралізовані видовища у Львові просто неба у XVI – XVIII ст.** висвітлюється організація видовищ у Львові неба, подається опис, параметри дії, сценографічні рішення. Це видовища з нагоди приїзду архієпископа Я. Селіковського, здобуття міста Смоленська, святкування канонізації Гната (Іньго) Лойоли, а також мораліте, яке поставили львівські вірмени у 1660 році. Пункт **Дерев'яний театр за Єзуїтською брамою** розкриває характер архітектури дерев'яного фахверкового театру у Львові, що існував перед 1783 роком. Пункт **Перші стаціонарні театально-видовищні споруди і кам'яниці** на початку присвячений аналізу факту, що у Львові до кінця XVIII ст. не будувалися стаціонарні театральні споруди. У пункті **Театр у Гетьманській кам'яниці** проаналізований

театр, який типологічно займає проміжну позицію поміж мандрівними збірно-розбірними спорудами і повноцінними стаціонарними. Цей театр, не будувався спеціально, а був пристосуванням подвір'я палацу Корнякта для театральних видовищ (структура партеру формувалася кріслами і лавами, решта глядачів сиділо на галереях подвір'я палацу). Пункт **Зимовий театр у костелі Францисканців** знайомить з подіями пристосування костелу Францисканців до театральних потреб. Театр із залом на 600 глядачів і редутовою залогою на 1000 осіб є в історії львівського театру прикладом спільної праці над упорядкуванням театру архітекторів, декораторів, сценографів, адміністраторів. Це перший приклад зміни функцій у видовищних спорудах. Коли був збудований театр графа Скарбека, цей театр став філармонією. Підпункт **Літній амфітеатр Войцеха Богуславського** присвячений опису і аналізу архітектури, будівництва і експлуатації відкритого амфітеатру на 3000 глядачів в садах Яблоновських з тентовим покриттям. Споруду створив архітектор Марайно, режисер В. Богуславського, художник А. Смуглевича. **Театр графа Скарбека** – пункт, присвячений розкриттю архітектурно-просторових, функціональних і типологічних рішень найбільшого свого часу за площею забудови (7278 м²) театру в Європі. Збудований у 1842 році театр, окрім сцени, залу, цехів, мав готель, квартири для акторів, музей, приміщення товариств і фундацій, казино, помешкання директора, літній майданчик і камерний театральний зал. Пункт **Театральне будівництво у Львові на зламі XIX – XX століть** розкриває стан театральної справи, пріоритети в будівництві типів і видів театральних споруд, подає найкращі будинки, споруди, зали і простори. В цей час Львів поповнився ландшафтними і збірно-розбірними театрами, театральними залами в товариствах, казино, пасажах. У місті діяло понад 100 театральних товариств. У підпункті **Великий театр** проаналізовано будинок, збудований З. Горголевським, який переміг у архітектурному конкурсі. Театр запроєктований під драматичну, балетну, оперну дію і оперету. При порівнянні театру з рішеннями театральних споруд наприкінці XIX – на початку XX століть в Австро-Угорській імперії зроблений висновок, що архітектура цього театру є найкращою. Пункт **Казино де Парі – Львівський український молодіжний театр** – це аналіз історії та архітектури кабаре-театру у Львові і першого в Австро-Угорській імперії (кабаре “Сімпл” з’явився у Відні тільки у 1912 році). Театр відрізнявся від інших кращою технологією, був забезпечений ліфтом, конструкції балконів, сходів, колон мали сталеві каркаси. Архітектура інтер’єру театру значно ближча архітектурі суперекспресивності, яка з’явиться пізніше, аніж до стилю модерн початку XX століття. У Львові утворилася традиція: одні громадські споруди давали життя іншим. Це стосується театральних будинків, які діяли і діють в перепристосованих спорудах. Розділ **Перетворення театральних будинків і споруд** присвячений театрам, які діють в спорудах, що не будувалися як театральні. Факторами, що впливали на зміну функцій на користь театральної, були – демографічні, національні, соціокультурні, науково-технічні, ідеологічні, політичні. Були і протилежні тенденції. Особливо в 1945 – 1984 роках. Втратою слід вважати перепристосування театральних приміщень товариств (“Гвізда”, “Яд Харузім”, “Дністер” і ін.), залів львівських казино (“Літературне і артистичне”, “Руське”, “Католицьке” і ін.), знищення ландшафтних,

сезонних, збірно-розбірних театрів. Надбанням театральної інфраструктури міста є перепрестосування Будинку ремісників для Львівського лялькового театру та роботу Польського народного театру в Будинку вчителя. Підпункт **Львівський театр ляльок** розкриває становлення жанру на західних землях України. Проаналізовані результати реконструкції будинку, де працює театр, з позиції покращення функцій і архітектурно-естетичних вимог. Підпункт **Театр у позатеатральному просторі – Польський народний театр у Львові** присвячений трупі, що працює з 1958 року в пристосованих приміщеннях палацу Бельських. Театр споріднений з подібними театрами за кордоном. При знайомстві з репертуаром театру стає зрозумілою його відмінність – це атмосфера вистав, яку можна назвати довірчою. Сцена театру з дзеркалом 6 x 3 метри, зал глибиною 14 і шириною 6 метрів. Багато театрів мріють про роботу в старих палацових спорудах з малою глядацькою аудиторією. Але не всі можуть працювати тут – історичне середовище вимагає пошанування. У пункті **Театри, яких вже немає** – розповідь про театри, які зникли, аналіз причин, чому це сталося: руйнування, знищення під час пожеж, заміна споруд менш капітальних на більш тривкі, відмова від театрів, дія в яких мала недостатньо моральний характер. Зроблено висновок: задля історичної справедливості треба зберігати усі відомості, які є про такі споруди. Як приклад, в підпункті **“Колізей”** розкриті становлення, еволюція в просторі і часі одного з найбільших львівських театрів, який декілька разів змінював архітектурно-планувальну структуру, вмістимість, жанр, технологію, і був знищений під час Другої світової війни. У пункті **Львівські театральні-видовищні споруди – піонери сучасної архітектури** подано приклади театральних будинків, які будувалися у Львові в 20-40-х роках – Перший український театр для дітей та юнацтва, театр в палаці ім. Г. Хоткевича, в Палаці залізничників. Ці споруди мають ознаки функціоналізму, але у львівському значенні стилю – простір споруд будувався за метричними, а також і за гармонійними засадами. Хоча і екстер’єри, і інтер’єри споруд мають усі ознаки згаданого стилю: ілюстрацію естетики конструктивних елементів, супрематизм форм, обмежену кольористичну гаму. У підпункті **В історичному часі і просторі. Перший український театр для дітей та юнацтва** поданий аналіз, традицій і особливостей, містобудівельної ситуації, в яких постав цей театр. Пункт **Споруди у Львові, пов’язані з долею і діяльністю українських театрів** розкриває багате за напрямками і історією життя українського театру від часів княжого правління, під польським пануванням, при входженні України в Австро-Угорщину і СРСР. Названі і класифікуються споруди, в яких діяли українські театри. У підпункті **Театр Львівської духовної семінарії** висвітлено становлення українських аматорських і напівпрофесійних театрів від 1783 року. Названі імена драматургів, активістів театрального руху, поданий опис організації видовищ. У підпункті **Театральна діяльність в приміщеннях Музичного інституту ім. М. Лисенка** зроблений аналіз просторових характеристик споруди, названі імена архітекторів, художників, скульпторів, що створювали проект і будову. В підпункті **Театр “Руська Бесіда”** розкриті явище української театральної культури, яким став театр “Руська Бесіда”. Висвітлена історія виникнення театру. Подана характеристика просторів. Названі імена акторів міста, в яких гастролював театр. Описані рухи,

народжені діяльністю театру. Проаналізований перший в Україні проект “Руська Бесіда”, виконаний колективом під керівництвом проф. І. Левинського, його архітектурно-естетичні характеристики. Результати порівняні з проектом – австрійських архітекторів фірми Г. Гельмера і Ф. Фельнера. Перевага українських архітекторів в тому, що їм вдалося створити споруду і за образом, і за сутністю національною. Пункт **Деякі пропозиції щодо розвитку львівського театру в майбутньому** – це програма-концепція розвитку театру в місті, головними складовими якої є: реконструкція театральних будинків, надання історичним просторам міста можливостей поновлення театральних функцій за допомогою конструкцій подіумів, збірно-розбірних сцен і амфітеатрів, використання мобільних споруд, визначення, скільки і яких залів сьогодні потребує місто, розробка спеціальних театральних нормативів на його території. У пункті **Особливості театральної діяльності в м. Львові. Номенклатура театральних закладів** виявлені форми і особливості організації театральної справи у місті – “контракти”, “редути”, “фестини”, спеціальні музичні і театральні податки, спеціальні відрахування від театального прибутку на користь міських і крайових освітніх установ. За програмою-статусом (номенклатурою) діяли театри: шкільні в навчальних закладах; міські “плеяхаузи” різних форм власності; при клубах; при товариствах; театри однієї труп; театри-вар’єте; кабаретові театри; обласні театри; військові театри; ландшафтно-фольклорні. Пункт **Класифікація театральних будинків і споруд м. Львова за вмістимістю і жанром, за складом функціональних елементів, за типом сцени і формою залу** – це пропозиції класифікації за названими параметрами і ознаками. За жанром і вмістимістю це театри: на 50 – 150 місць (водевілі, кабаре, малі форми і ін.); від 200 до 600 місць (драма, опера і ін.); театри на 600 – 1400 місць (літні театри, масові видовища). Названі будинки, які мають відповідні жанри і місткість. За складом функціональних елементів є театри: з мінімальним, середнім, повним складом. За типом сцен є: комбіновані, глибинні, арени, сцени-подіуми та симультанні. За формою залу є театри, що мають квадратні зали, прямокутні, овальні, сегментні, комбіновані. Пункт **Принципи розташування театральних будинків Львова в структурі міста** знайомить із характером розташувань театрів: у вигляді піктограм, художньо оформленого входу, частини поверху, частини будинку, в негромадських або громадських будинках, в спеціально збудованих будинках, як квартал, як комплекс. Театри розташовуються у різних відмітках: у рівні землі; під землею; цоколі; другого поверху. Різняться театри за типом містобудівельного розвитку: є вбудовані; добудовані; з перебивкою поверхів; окремо розташовані будинки. Класифікації львівських театральних будинків, є наслідком обстеження 65 об’єктів, з яких 18 проектувалися для українських колективів, а 12 використовувалися українськими трупами. Пункт **Місто Львів – феномен світової театральної культури, діяльності і архітектури** присвячений подіям, персоналіям, здобуткам, явищам львівської театральної традиції, що мають загальносвітовий характер. Розкриті й названі доробки вірменських, єврейських, польських, німецькомовних громад міста. Згадані пошанувальники. У висновках сформульовані докази унікальності львівського театру, названі представники

архітектурних шкіл, що будували театри, поточнена історія і запропонована хронологія і періодизація, названі форми розвитку об'єктів театральної мережі, запропонована класифікація всіх театральних будинків і споруд: за вмістимістю і жанром, за складом елементів, типом сцени, формою залу, розташуванням в місті, висвітлені театральні феномени, номенклатура театрів, система організації діяльності.

Розділ 3. Розвиток театральної мережі України. Регіональний контекст. Автентика і запозичення

Розділ містить одинадцять пунктів і підпунктів і закінчується висновками. У пункті **Розвиток театральної архітектури в містах, які є визнаними театральними центрами в Україні** подана історія становлення театральних будинків від перших стаціонарних установ у Львові (1783 р.) та Харкові (1789 р.) донині, коли театри діють у 38 містах, п'ять з яких мають до десяти й більше театрів, а 13 міст не є обласними. Виокремлені найважливіші факти з історії національного театру: роки появи стаціонарних театрів в Одесі, Києві, Полтаві, Кам'янці, першу виставу українською мовою – 1619 р., перші професійні вистави у Львові і Коломиї, першу споруду професійного українського театру в Народному домі у Львові (1864 р.). У підпункті **Огляд формування мережі театально-видовищних споруд, їх архітектури і організації театральної справи м. Кисва** висвітлений розвиток театру з часів поганських свят, обрядів, ігор, поданий опис історичних подій, окремих театральних просторів, будинків і споруд, їх архітектурно-просторову і функціональну організацію, проаналізовані містобудівельні ситуації, композиційні рішення, визначені архітектурно-планувальні і архітектурно-естетичні перетворення. Визначені періоди театрального будівництва і подані імена архітекторів. Огляд почато від споруд Братської школи на Подолі і Лаврської школи (XVII ст.), Київської Академії (XVII – XVIII ст.), флігеля Маріїнського палацу. Подані відомості про міський театр (Перший і Другий), а також Бергоньє-театр (XIX ст.). На початку XX століття в Києві діяли: театр “Бергоньє”, Драматичний театр Соловцова, Новий театр, Міський театр оперети, Міський народний в Троїцькому народному будинку, театр в Лук'янівському Народному домі, Міський оперний театр, кабаре-театри “Арлекін” та “Кабаре Кривого Джіммі”, два літні сезонні в саду “Шато де Флер”, літній театр і естрада в саду біля будинку Купецького зібрання. У 20-30-х роках XX століття в місті з невеликими інтервалами працювали близько 180 театрів, театральних колективів, груп, об'єднань. На початку XXI століття в Києві працює 40 театрів. Їх номенклатура і жанри є найширшими серед усіх міст країни – театр опери і балету, театр оперети, драматичні театри, музично-драматичні, ТЮГи, лялькові, драми і комедії, малих форм. Серед театрів власні приміщення має половина. Ті, що не мають, працюють на чужих театральних майданчиках (в ТЮЗі і Молодому); в кінотеатрах – театри “Актор”, “Золоті ворота”; в будинку актора – театр “Астрія”; в клубах заводів – театри “Романс”, “Візаві”, “Діалоги”; в навчальних закладах. Театри у Києві є державні, приватні, кооперативні. Головними стаціонарними спорудами є ті, що були збудовані в минулому столітті і до 30-х років XX століття. Популярними є театри, в історичних, пристосованих до театральних потреб будинках, – “Сузір'я”, “Колесо”,

Театр маріонеток, “Бенефіс” і ін. Театри в Києві будували архітектори: В. Растреллі, І. Мічурін, І. Григорович-Барський, Д. Меленський, І. Штром, В. Шретер, М. Артинов, Г. Шлейфер, В. Ніколаєв, М. Шехонін, Л. Мойсейович, А. Власов та ін. У підпункті **Експерименти з театральним простором і театральне будівництво в м. Харкові** проаналізований перебіг театального будівництва в місті з переліком будинків, що формують сучасну мережу. Описані архітектурно-планувальні рішення, стиліові особливості, типологічні, жанрові відмінності. Подані імена осіб, що будували, проектували, реконструювали і реставрували театри. Серед об’єктів висвітлені: двозальний кінотеатр “Юність”, (арх. Є. Васильєв і І. Вателет, реконструйований арх. О. Окуличем-Казаріним); Театр ляльок в будинку Волзько-Камського банку (збудований арх. О. Бекетовим і пристосований арх. Б. Клейном і Є. Любомиловим); будинок театру ім. Т. Шевченка (збудований за проектом арх. О. Тона в 1841 році, реставрація Б. Михайловського, В. Костенко, В. Меллера, добудови арх. Б. Клейна і Є. Святченко); колишній кінотеатр “Ампір”; новий будинок оперного театру (арх. Н. Чупрін, Р. Гупало, В. Бельчиков і ін.); кіноконцертний зал “Україна” – 1963 рік (арх. В. Васильєв, Ю. Плаксів, Р. Реусов); Палац культури ХЕМЗа, який від початку був збудований як Червонозаводський театр за проектом переможців конкурсу арх. В. Пушкарьова, В. Троценка в 1933 – 1938 роках; Палац культури залізничників, архітектора О. Дмитрієва, 1932 рік; Театр музичної комедії, який працює в будинку, що проектувався під цирк арх. Б. Корнієнко, 1911 рік; Палац “Металіст”, реконструйований академіком архітектури О. Бекетовим в 1923 – 1924 році і інші будинки. Для театального досвіду важливими є не тільки будинки. Важливими є ідеї одного з найбільших світових театральних конкурсів, який відбувся тут в 1930 році. Це планувальні і функціональні рішення 144 проектів, серед яких 100 було з Німеччини, Франції, США, Японії, Італії, Швеції; найкращою була визнана робота В., Л. і О. Весніних, які запропонували рішення, що відповідало як масовим виставам, мітингам і зборам, так і музично-драматичним виставам в традиційних параметрах. Були і інші цікаві рішення архітекторів Г. і М. Бархіних, М. Гінзбурга, І. Голосова, Н. Ладовського і Г. Глущенко, О. Власова і ін. Організація конкурсу, програма, вимоги, рішення, сприяють аналізу і оцінці періоду і явища, відомого як “радянський театр”. У підпункті **Формування мережі театральних будинків і споруд в містах, що є історичними центрами театальної діяльності в Україні (на прикладі міст Ужгорода, Дрогобича, Чернівців, Луцька, Рівного, Коломиї і ін.)** розглянуто велике коло питань театального будівництва, умов, що вплинули на характер, жанр, типи будинків і споруд, періоди найактивнішого будівництва в 19 містах України. В м. Ужгород розглянуті архітектура, планування, місцерозташування Лялькового і Закарпатського українського музично-драматичного театрів. В місті Дрогобич висвітлена історія, культурно-мистецькі події і споруди, в яких розвивається сценічне життя. Проаналізоване планування музично-драматичного театру на 728 місць. В Чернівцях автор дослідив історію українських мистецьких товариств; час і обставини виникнення українських театрів; театральних будинків; назвав діячів театального мистецтва; особливості проектування, планування, характер функціональних комплексів, параметри Чернівецького драматичного театру. Місто Луцьк розглянуте

від часів Київської Русі, висвітлені українські установи і заклади, історія, проектування, будівництво, організація, архітектура Волинського музично-драматичного театру і обласного Театру ляльок. Про театральну діяльність в місті Рівне подана інформація від XVIII ст., висвітлені театри кн. Любомирських, Зафрана, діяльність труп під час Другої світової війни. Проаналізована просторова організація Рівненського музично-драматичного театру, архітектура інтер'єру і екстер'єру. Подана історія Театру ляльок. Коломия розглянута як одне з міст України, де народжувався сучасний професійний український театр, постали громадські споруди, які використовувалися, пристосовувалися і проектувалися для діяльності українських театрів: в будинках С. Германа, "Казино-ресурс", товариства "Гвізда", Щадничої каси, Народного дому, товариства "Сокіл". В місті Івано-Франківськ будівництво професійних театрів розпочалося як результат конкурсів ще в XIX ст. Так виник приватний, потім міський театр арх. Ю. Липинського 1891 року. З 1980 року в місті діє новий театр – ім. І. Франка. Місто Полтава є одним з найвизначніших осередків, де розвинувся сучасний український професійний театр. Перший стаціонарний театр виник в 1810 році в німецькій колонії, діяли аматорські театри в маєтках Д. Трошинського (1812-14 роки) і ін. Пристановищем театру були: Полтавський просвітницький будинок, Українське драматичне товариство, музично-драматичний гурток. В 20-30-х роках в Полтаві діяли десятки театрів – у клубі трудящих, музичному училищі – пересувні, мандрівні, колгоспні. Найвідомішою спорудою є збудований в 1958 році арх. О. Криловою, О. Малишенко музично-драматичний театр на 800 глядачів, а також Полтавський театр ляльок. Професійне театральне життя в місті Дніпропетровську розпочалося в 70-80-х роках XIX століття. Просторами для нього були ярмаркові балагани, дерев'яні театри в Яковлевському сквері, на Озерній площі. Наприкінці XIX ст. з'являються маленькі літні театри. Потім "Зимовий театр", перебудований в 50-х роках. Відомі театри-кабаре в Англійському клубі, Дворянському зібранні, Польському зібранні і ін. На початку XXI століття театри в Дніпропетровську діють в Палаці культури залізниці – арх. О. Гінзбург, Державний український театр працює в реконструйованому в 1978-79 роках колишньому Англійському клубі, в будинку Театру опери і балету. Є театр ляльок і літній театр на 1500 місць. Одеса – визнаний театральний центр. Перший театр виник в 1803 році за проектом Тома де Томона. У 1887 році був збудований театр за проектом архітектурної фірми Г. Гельмера і Ф. Фельнера. Театри діють в будинках колишнього Скейтинг-рингу (1873 р.), перебудованого в 1912 р. арх. Троупянським. В будинку на вул. Пастера працює український театр. На початку 30-х років в Одесі працювали десятки театрів – "Вільний український театр", "Червоний факел", "Массодрам", "Одеський молодий". В 1989 році відкрився Муніципальний театр "Рішельє". Інфраструктуру формують Театр ляльок, Літній, ТЮГ, Зелений, театр музичної комедії. Музично-драматичний театр в Чернігові, арх. С. Фрідлін та М. Худал, побудований в 1959 р. в ансамблі пам'яток архітектури XII – XIII ст. Архітектура театру подібна до споруд в Тернополі, Кривому Розі, Полтаві. Театральна архітектура Донецька асоціюється з Донецьким оперним театром, арх. Л. Котовський, 1940 рік. Це найкраща

передвоєнна театральна споруда в Україні. Архітектура Донецького музично-драматичного театру ім. Артема є типовою для 40-50-х років СРСР. В Житомирі театр діє в будинку, зведеному в 1965-66 роках. Архітектура екстер'єру вирішена у вигляді пілонів. Інтер'єр підпорядкований ідеї максимально зорієнтувати глядача на виставу. Сімферополь є містом театральних експериментів. Найкращою театальною спорудою є асиметричний будинок, зведений у 1968-77 роках за проектом С. Афзаметдиной і В. Юдіна, вмістимістю 955 місць. Для Російського драматичного театру в 1980 році розпочаті реконструктивні роботи, за якими видовищний комплекс став багатозальним – на 800 місць, 100 – 190 місць, зал на 120 місць, 170 місць, дитячий театр на 300 глядачів естрада на 250 місць. Висвітлені театральна архітектура і будівництво в містах Тернопіль, Хмельницький, Севастополь, Черкаси, Луганськ. У пункті **Розвиток театральної архітектури в Центральній та Східній Європі** наголошено потреба розглянути театральну архітектуру в країнах Центральної та Східної Європи, до складу яких примусово входила Україна і на формування культури яких віддавала найкращі сили. У підпункті **Місто Відень – одна з історично сформованих театральних столиць світу, місто традицій і експериментів** проаналізований внесок віденського театру в світовий і український. Головними здобутками є: віденський досвід сприяв українському в розвитку наукового підходу до проектування, впровадженні нових типів споруд, яких ще не було в Австрії. В плані запозичень в Україні з'явилися театри в Одесі і Чернівцях, театральний зал в готелі “Жорж” у Львові. Для розвитку ідей, можна назвати: театри типу “масової дії”, камерні, збірно-розбірні, розвиток ідей античного театру, кільцеві та багатопортальні сцени, мобільні театри і ін. Прикладом для сучасного українського театру слід вважати австрійську систему економічної підтримки театального мистецтва, найпотужніші в світі театально-фестивальні заходи (45 фестивалів тільки у Відні за рік), а також творчість окремих архітекторів: А. Штрайта, А. Лооса, О. Вагнера, Г. Фрітца, Й. Ольбріха, Й. Гофмана, П. Роллера, О. Штрнада, А. Берна, М. Рейнгарда, Й. Урбана, Ф. Кізлера. У підпункті **Сучасні тенденції розвитку типології театральних будинків і споруд, організація театральної мережі і справи в Республіці Польща** розглянута організація театальної справи і архітектури в пост-соціалістичний час. Виявлені основні жанри, вмістимості, структура театальної мережі, названі театральні центри, проаналізована гастрольна діяльність, нормативні вимоги, визначені напрямки розвитку польського театру, з'ясоване місце держави в організації театальної справи, економічні важелі. У підпункті **Театральні будинки і традиції в Східній Словаччині і в м. Братислава** зроблено аналіз особливостей формування мережі театральних будинків у країні загалом і в м. Братислава. Виявлені міста – театральні центри, досліджені періоди формування українського театру в Словаччині. Досліджені особливості словацького театру, головними з яких є: більшість театрів у Східній Словаччині водночас є пристановищем кількох труп; інфраструктура громадських будинків, збудованих в соціалістичні часи, перепристосована для театальної діяльності, в головних театральних центрах (Братислава, Кошице) діють програми відновлення історичних театральних споруд. У підпункті **Стан розвитку театральної архітектури і театальної справи в Росії і в м. Москва** подана сучасна статистика

театрального будівництва в Росії з врахуванням типів будинків за жанрами, описані і проаналізовані споруди, архітектурно-планувальні рішення, які є актуальними для українського національного досвіду і зараз – театр в м. Тула, Державний центральний театр ляльок, Дитячий музичний театр і Театр драми і комедії на Таганці в Москві. Висвітлені сучасні тенденції в театральній-проектній і науковій галузях, коло науковців, дослідження яких є корисними для української науки. **Пункт Історичні, статистичні, типологічні відомості і сучасні тенденції в розвитку угорського театру** присвячений аспектам архітектури і мережі угорських театрів включно з найбільшим театральним містом – Будапештом, в якому 40 театральних будинків. Засадами нового театрального будівництва є перепланування залів, часткова реконструкція і реставрація існуючих споруд. Найпопулярніший жанр – драма, в столиці багато адресних театрів з постійними трупамі. В провінції таких театрів – 5, решта працюють як “плейхаузи”. У пункті **Аналіз і порівняння архітектурно-типологічного розвитку театральних будинків і споруд, а також їх мереж, в Україні та країнах Центральної і Східної Європи** проведене порівняння архітектури театрів; мереж їх інфраструктури; систем, забезпеченості на одиницю населення; наявності власного стаціонару, вмістимостей, архітектурно-планувальних структур, програм-статусів, типів сцен, персонального складу, проектувальників театрів і фірм. У пункті **Подібності і відмінності, автентика і запозичення в розвитку архітектури і організації театральної діяльності в Україні та Центральній і Східній Європі** наведені 26 прикладів розвитку архітектури театру, організації театральної діяльності, серед яких 7 автентичних явищ – завіса і сцена у скоморохів, характер скомороших вистав, театр С. Скарбека з новаторськими планувальними ідеями, вплив ідей кабаре-театру на становлення польського театру, а вертепу на російські трупи і ін.; 12 подібностей: деякі театри в Україні будувалися так, як у Будапешті, Дьєрі, Кошице, подібності до італійських театрів – театр Тома де Томона в Одесі; є подібності в конкурсному проектуванні і ін.; 5-6 відмінностей: в Україні сформувалися традиції водночас будувати комплекси із відкритих і закритих видовищних споруд, в Україні 7 театральних центрів, своя схема, етапи і характер формування мережі театральних будинків і ін.; 3 приклади прямих запозичень. У висновках подана інформація про розміщення театрів в містах України, їх жанровий розподіл в кількісному і відсотковому значеннях, подані імена архітекторів, які проектували і будували театри, висвітлені стильові ознаки театральної архітектури, визначений статус, архітектурно-планувальна структура, виявлені типи сцен, сформульовані принципи класифікації існуючих театрів, виявлені фактори, що впливають на діяльність театральних колективів, розкриті тенденції формування театральної архітектури в країнах Центральної та Східної Європи, що вплинули на розвиток театру в Україні.

Розділ 4. Внесок Львівської архітектурної школи в розвиток театральної справи і типів театральних будинків в Україні на перспективу

Цей розділ складається з 18 пунктів і підпунктів і розпочинається інформацією про найстарішу в Україні і одну з найстаріших в Європі архітектурну школу – архітектурний факультет Львівської політехніки. В першому пункті **Історичний огляд театральних будинків і споруд, побудованих випускниками Львівської політехніки** подана історія, назви, роки будівництва, імена авторів проектів і споруд, тільки у

Львові близько 40 об'єктів. Пункт **Львівська архітектурна школа і український театр наприкінці XX століття** розкриває фактори, що вплинули на рішення кафедри "Архітектурне проектування" щодо проведення комплексних досліджень архітектури театру в Україні. Висвітлені наукові досягнення і експерименти, публікації з театральної історії, сценографії, технології архітектури. Названі напрямки і персоналії, які брали участь в їх розробці. Подана інформація про інституції і заклади, з якими тривала творча співпраця, в Україні, колишньому СРСР, за кордоном. Висвітлена концепція діяльності за останні роки і внесок автора дослідження в організацію справи. У підпункті **Науково-дослідницька, навчально-методична, проектно-пошукова і конкурсна діяльність Львівської архітектурної школи у театральній галузі** подані напрямки, методика діяльності і досягнення за останні 25 років. Висвітлені фактори, що сприяли активізації діяльності: співпраця з провідними інституціями, створення регіональної комісії OISTAT, розвиток української театральної традиції і культури; формування концепції і методів професійної архітектурної освіти в галузі театру; проектування із врахуванням засад народних традицій і обрядовості. Перелічені навчально-методичні видання. Названі понад 30 дипломних проєктів на театральні теми, 12 конкурсних проєктів, 44 пошукові проєкти. Підпункт **Львівська архітектурна школа у заходах і напрямках популяризації театральної справи і її форм** висвітлює внесок АРФ Львівської політехніки у розвиток українського театру. Головними є публікації спеціального і загальнопопулярного характеру – їх близько 40 (у виданнях України, за кордоном); виставкова діяльність – вказані роки, назви виставок і організацій, під егідою яких проводилися ці заходи в Україні, колишньому СРСР, Чехії, Болгарії, Польщі; організація архітектурно-театральних форумів, фестивалів – "Червона Рута", "Золотий Лев", "Вивих"; підготовка спеціальних циклів лекцій в Україні, Польщі, Росії, Австрії, Канаді; створення спеціалізованих видань, присвячених театральній тематиці – часопис "Театральна Бесіда". Подані фрагменти публікацій, що висвітлювали ці заходи. Пункт **Проектування театральних будинків в Україні в сучасних умовах на тлі загальносвітових тенденцій** висвітлює рівень театрального проектування в Україні, реального і експериментально-пошукового, яке ведуть випускники, викладачі і студенти Львівської архітектурної школи, у порівнянні з архітектурно-театральними тенденціями світового досвіду. В анонсі пункту проаналізовані напрямки сучасного театрального проектування за кордоном; архітектура театрів може бути копією, запозиченням архітектури минулих часів, або мати синтетичний характер; проектування театрів має унікальний характер, до нього залучаються найкращі колективи і архітектори; мережі театрів формуються з різноманітних споруд – стаціонарних, сезонних, мобільних, збірно-розбірних. Усі пошуки спираються на ментальні, культурно-мистецькі засади народу, етносу, країни, регіону, місцевості. Сьогодні Україна відстає за названими параметрами в реальному проектуванні. В підпункті **Історичні типи театральних будинків в Україні і їх розвиток** визначені головні історичні типи театральних будинків: акторський театр з текстами драматургів і натуральною грою; театр опери і оперети; театр ритуальних вистав; театр народних свят і ритуалів; бульварні театри; театри символу і жесту, гриму, костюму – японський

кабуки або український вертеп. Підпункт **Реставрація, реконструкція існуючих будинків і споруд** розкриває проблеми, з якими зіштовхуються, архітектори, під час реставрації театральних будинків. Показані особливості умов і рішень, аналізуються методики і стратегія реставраційних робіт, узагальнений досвід відродження Львівського театру опери і балету; результатів конкурсу на “Завершення архітектурного ансамблю Театральної площі в м. Одеса”; реставрації театру ім. М. Заньковецької у м. Львові. Це також відображено в проектах реконструкцій Першого українського театру для дітей та юнацтва і Львівського театру “Воскресіння”; Підгорецького палацового театру. Ідеями рішень стало створення середовищ, які зможуть пов’язати театральну культуру минулих часів із сучасністю і майбутнім; проектування і будівництво палацового театру за аналогами театральних споруд, але таким чином, щоб у його просторах могли відбуватися і сучасні вистави. Підпункт **Нові місця, зали і будинки з традиційною сценографією** висвітлює ідеї, планування, архітектурно-просторову організацію, статус серії проектів і будов, здійснених, починаючи з 1989 року. Ландшафтно-фольклорний театр (арх. В. Проскураков, П. Гаврилов, І. Щербаков). Театр “Гаудеамус”, запроєктований у виставковому павільйоні 50-х років. Проект розбудови театру ім. Л. Курбаса – двозальна споруда, простір більшого з яких подібний до шекспірівських “Глобусу” і “Фортуни”. В комплексі споруд Центру духовної етики у Львові автори спроектували літній ландшафтний театр у вигляді класичних амфітеатру, оркестри, сцени і як театр природи. Проект “Українського Холу” вирішений у вигляді степової могили. “Хол міста Львова” за задумом виглядає як комбінація супрематичних об’ємів – трапецій, призм, кубів, нахилені поверхні яких повинні відбивати історичне архітектурне довкілля. “Український Дім” вирішений у вигляді слов’янського капища, але з перспективних конструкцій і матеріалів. Проект Українського галицького театру продовжує і розвиває ідею побудови української громадської споруди на площі поміж вул. С. Бандери і І. Труша у Львові. Автори вирішують театр з трьома залами, архітектура має постмодерністичні риси. Будинок товариства “Просвіта” – з театральним і форумно-лекційним залами. Розвиток традиційних сценографій відчутний у проекті “Центру Товариства ім. Т. Г. Шевченка” в м. Львові, архітектура якого синтезує визнані елементи української архітектури. Підпункт **Модерні типи українських театральних об’єктів** висвітлює пошуки для експериментальних, авангардних театрів. В анонсі зазначені **театральні течії, які об’єднує термін “авангард”** – поточний, історичний, новаторський, традиційно-пошуковий, міжкультурний. У підпункті **Історико-архітектурні заповідники як центри заповідних театральних форм** подано проект середовища фестивалю “Ярилові ігрища у Львові”, створеного на засадах відповідності характеру вистав окремих фестивальних театрів характеру просторів Львова, де в минулому існувала театральна діяльність, опис якої зберігся. У підпункті **Історичні міста-театри архітектури міського ландшафту і пейзажу** висвітлені ідеї проектів в яких елементом організації і побудови простору дії, її оформлення є в історичному місті його архітектурне середовище, а спеціальні місця дії міста формують елементи, що символізують архітектуру як міського, так і театального простору: портали, яруси, партери, горизонти, куліси, подіуми, колони, перспектива,

планшет і ін. Ці ідеї із застосуванням ще й елементів природного ландшафту розвинуті в проектах (з розробкою мобільних елементів ландшафту і архітектурно-предметного середовища). Підпункт **Пересувні, мобільні, збірно-розбірні, мандрівні театри** об'єднав проекти, ідеями яких є трансформативність, збірно-розбірність, мобільність у просторі і часі споруд і конструкцій, підпорядкованих меті не запрошувати глядача до місця театральної дії, а шукати такі місця і створювати їх там, де є потреба. Це ціла серія збірно-розбірних сцен для виступів театрів контркультури, моментального театру, геппенінгів; окремі сцени для Гуцульського фестивалю. Серед мобільних споруд – театр на 600 глядачів для обслуговування населення західного регіону України, пересувна споруда на 250 місць для Клубу творчої молоді. Починаючи з 80-х років велось проектування міських “плейхаузів”, яким присвячений підпункт **Гастрольні театри (міські “плейхаузи”)**. У цьому підпункті розкриті засади двох проектів – конкурсного і дипломного. Перший, 1985 року, структурно виглядав як споруда, що складалася із стаціонарної частини – модуля – і трьох мобільних модулів: мобільного театру, фольклорної і мобільної сцен. Другий проект розвивав ідеї надання максимальних творчих і побутових можливостей трупам, що працюють у гастрольному режимі. **Студійні театри** – підпункт, в якому автор дослідження розглянув типи закладів, споруд, функціональні моделі їх просторових рішень, в яких міг би розвиватися експериментальний, студійний театр: простори будинку Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка “Просвіта”. А також структурні елементи мережі українських культурно-просвітницьких будинків, пошукове проектування яких розпочалося наприкінці ХХ ст. Наприклад, проект Українського клубу у вигляді будинку-вставки. А також проект виставкового центру. Приміщенням для експериментального театру може бути і споруда Музею народного театру і фольклору. Підпункт **Духовно-релігійні театри** висвітлює розвиток літургійної драми наприкінці ХХ ст. в спеціально запроєктованих просторах стаціонарного театру для колективу Львівського театру “Воскресіння” і ландшафтну споруду для масових релігійних театралізованих дій у Святоуспенській Унівській Лаврі. **Телешоу-театри і віртуальні театри** – пункт, в якому подаються реалізовані в практиці і пошуковому проектуванні ідеї застосування електронних засобів, відеосистем, кіно- і телесистем, комп’ютерних технологій в організації театралізованих видовищ. І якщо в телешоу-театрі “Різдво з Русланою” ще існували традиційні елементи поряд із електронними засобами, то в другому проекті – універсальної виставково-видовищної споруди – комп’ютерні засоби стали концепцією. Підпункт **Тотальні театри – місто-театр** презентує ідею міста-театру – як тотальне місто-театр в режимі фестивалів. Також – в режимі свята, всі простори, будинки і споруди є елементами сцени для всіх дій. Підпункт **Моментальні театри** подає рішення театральної дії, побудова якої займає хвилини і не залежить ні від параметрів місця дії, ні від вимірів самого заходу. Наприкінці розділу наведені висновки щодо внеску університетської архітектурної освіти в розвиток архітектури театру, факторів, що не дозволяли розвиватися системі українського театру в середині і наприкінці ХХ ст., визначені напрямки розвитку існуючих типів театрів, нових типів з традиційною сценографією, а також модерних з характеристикою стратегічних засад їх організації.

Розділ 5. Методичні рекомендації щодо проектування сучасних українських театрів

Особливості проектування сучасного українського театру, тенденції в театральній архітектурі, функціонально-просторових рішеннях, національні відмінності, а також подібності розвитку світового театру аналізуються в трьох пунктах і вісьмох підпунктах. Також визначаються проблеми, пов'язані із стильовими особливостями архітектури українського театру. У пункті **Архітектура українського театру як система орієнтирів у просторі і часі, приналежності до етносу і цивілізації**, в першому підпункті **Містобудівельний аспект архітектури українського театру** розглянуті тенденції розміщення театральних закладів в Україні. Висвітлені засоби містобудівельного розміщення театрів – класичні, з осьовим розташуванням симетричної споруди; домінування театральної споруди в структурі міста; проектування із врахуванням міської забудови, з реалістичним виміром головних об'ємів; також тиражування прив'язок типових проєктів. Загалом містобудівельні рішення майже не впливали на функціонально-просторову організацію театрів. Підпункт **Український театр як система орієнтирів у просторі і часі** розглядає заходи на шляху ідентифікації театрів у візуальному каркасі простору міста. Щоб театральний будинок був впізнаваний, пропонується його вирішувати як одну із складових системи візуальних знаків, символів, форм міського простору, найпростішими з яких є – точка, лінія, площа. Розглядаються типи елементарних складових, їх види, а також властивості, проаналізований і узагальнений досвід театального проектування і будівництва у вигляді системи орієнтирів. Виявлені закономірності у формуванні міських пейзажів і роль театральних споруд як їх складових елементів. Виявлені випадки, коли театри мають характер точок, бінарних точок, ліній, вертикальних і горизонтальних площин, а також їх властивості. Такими є театри: в центрі просторів, на перетині осей симетрії, у вершинах кутів перспектив, як точки, що визначають довжини ліній шляху, як складові ліній, що вказують напрямок, рух, шлях, їх початок, кінець, середину, розпочинають вулиці і задають кути: як горизонтальні і вертикальні площини. У підпункті **Український театр як система приналежності до етносу і цивілізації** аналізується ідеологічна і творча концепція українського театру, театр розглядається як рушій політичних, соціальних змін громадського життя українського суспільства і має особливу специфіку **мистецької функції** – глядач в українському театрі відіграє роль творчо-чинну. Така концепція потребує відповідних архітектурних формально-образних рішень. Було зроблено багато спроб від копіювання силуетів і планування споруд народної архітектури, рішення споруд у регіональному стилі з окремими елементами у вигляді “піддахів”, “призьб”, “опасань”, “одвірків”, в характері національної символіки, синтезу певних засад архітектури української хати і церкви, але на нових функціонально-типологічних засадах, до рішень, які мають синтетичний характер. Під час аналізу пошуків українських архітекторів найбільш вдалим методом для розвитку типів, еволюції архітектурно-естетичних засад творення, функціонально-просторової організації, символічних ознак українських театральних будинків визнані ті, що були застосовані при проектуванні Галицького театру “Руська Бесіда”, де авторам вдалося

архітектурою будинку відобразити генезу українського театру, що актуально для творчого методу сучасних архітекторів. У пункті **Пропорціювання, формування композицій, просторова, функціональна організація українського театру**, в підпункті **Пропорціювання – основний метод формування гармонійної архітектури українських театральних будинків і споруд** висвітлено засади пропорціювання просторів театрів в Україні. Пропорціювання застосовувала переважна більшість авторів театрів в різні історичні часи, при різних стилях – класичному, неоренесансу, бідермаєру, необароко, модерну, функціоналізму. Це підтверджено аналізом алгоритмів пропорціювання багатьох театральних споруд. Це стосується і творчості українських архітекторів кінця XIX – початку XX століття, які займалися пошуками пропорцій, що відповідали б просторам споруд, де народжувалася і формувалася українська театральна культура. Також в Україні в функціоналістичних рішеннях театральних будинків споруд переважали гармонійні засади. Цей підхід почав згасати, особливо після Другої світової війни, коли стали переважати типові проекти, кількість яких за всіма типами громадських споруд складала 80% – тобто коли доктриною архітектурного проектування став так званий інтерстиль “радянської доби”, що ігнорував національні, регіональні, територіальні ознаки середовищ міст, і чого не можна було робити, бо усі міста України мають своєрідні гармонійні матриці-каркаси (це було виявлено у Львові, Жовкві, Галичі, Одесі, Дніпропетровську). Сьогодення вимагає, щоб вміння користуватися знаннями гармонії як архітектурним інструментарієм стали обов’язковими для сучасної театральної практики. Підпункт **Формування композицій театральних будинків і споруд** аналізує фактори і висвітлює методи, які будуть мати вплив на композиції театральних будинків і споруд в майбутньому. Головними з них є містобудівельні ситуації середовища. Пропонуються варіанти рішень, коли театр входить до комплексу будинків або є ансамблем. **Напрямки розвитку просторової і функціональної організації українського театру** – підпункт, де прогнозуються і утверджуються стратегічні шляхи просторової і функціональної організації українського театру, які спираються як на досвід сучасних театрів, які ведуть експеримент і вважаються передовими, так і на знахідки національних фестивалів, на найкращі будинки доби “радянського театру”, на результати міжнародних конкурсів під егідою OISTAT, особистий досвід проектування і будівництва автора дослідження. Головним напрямком є і залишиться в майбутньому реорганізація системи зал-сцена і сцена-зал: створення в типових театрах бокових сцен, каліперів, забезпечення існуючих і проєктованих театрів гнучким обладнанням. Є потреба вдосконалення сцени, яка була канонізована в радянський час у вигляді прямокутної призми. У проєктуванні, будівництві нових театрів просторовий розвиток передбачається в: проєктування і будівництво сцени під певний колектив, школу; в театрах, що перепроєктуються, слід створювати універсальні сцени; портативне обладнання; сцени-пакети. Розвиток студійних сцен автор передбачає у трьох напрямках: відродження усіх театральних приміщень, де дія існувала; відродження сцен, окрім основних, в самих театральних приміщеннях, де вони були збудовані; проєктування самостійних, споруд камерного характеру. Окреме місце займатиме реформація залу. Слід змінювати форми залу так, щоб він міг ставати панорамним, декількопортальним, симультанним; індивідуалізувати сприйняття мистецьких форм, диференціювати жанри, глядача.

Передбачається диференціація деяких жанрів – будуть утверджуватися кабаре-тові, релігійно-духовні, регіональні жанри. Прогресуватимуть тенденції влаштування вистав просто неба, головними з яких будуть вистави в історичному середовищі за допомогою універсального збірно-розбірного обладнання і конструкцій; створення літніх, сезонних театрів як окремих споруд; проектування мобільних театрів і сцен; будівництво літніх театрів і майданчиків у комплексі із стаціонарними театрами. Власним напрямком розвитку простору театру може стати винос дії з головного приміщення в кулуари, вестибюлі, на лоджії, балкони, що вимагає вирішувати інтер'єр театру з забезпеченням різноманітних техніко-технологічних умов. У пункті **Напрямки еволюції, стильові елементи і принципи архітектури українського театру** в підпункті **Напрямки еволюції стильових елементів архітектури українського театру** визначаються проблеми, пов'язані з розвитком архітектурних стилів театральних будинків, головною з яких є та, що запрограмувати напрямок розвитку архітектури майбутнього, її художньо-естетичних, композиційно-стилістичних сторін, на відміну від технічних, соціальних, ідеологічних аспектів, не вдавалося остаточно нікому. Тим більше, що на початку ХХІ століття архітектурні стилі розвивалися не десятиліттями, як колись, а недовгі роки. Проаналізовані методики закордонних архітекторів, де чільне місце займає проектування з ознаками національних культур. Проаналізовані рішення, що мали національні риси, в архітектурі театру в радянський час. Подана оцінка радянській архітектурно-театральній доктрині, яка не була на боці розвитку національних стилів. Рекомендується, з якого періоду слід розпочинати пошуки українського стилю, здобутків архітектурно-проектної, проектно-прикладної, науково-пошукової діяльності українських архітекторів. Пропонується відродити діяльність, розпочату цими архітекторами, і визначаються для цього головні заходи: спеціальні освітні завдання, в професійному проектуванні – виставки, конкурси; відродження втрачених, будівництво незбудованих, проектування нових споруд; в науці – організація комплексних наукових розвідок. Підпункт **Синтез мистецтв у театральному будинку** – головний принцип проектування українського театру розглядає принципи синтезу монументальних видів мистецтв в архітектурі театру. Синтез повинен розпочинатися від середовища, в якому проектується театр, з продовженням в загальних та конкретних закономірностях рішень архітектури, живопису, скульптури, інтер'єру і екстер'єру. У висновках сформульовані основні принципи і вимоги щодо творення архітектури майбутніх українських театрів, головними ознаками якої повинні стати – сприйняття і творення, відзначені історичні тенденції в розміщенні театрів, історичний досвід будівництва, архітектурно-стильові пошуки, висвітлені засади їх композиції, напрямки розвитку простору і функціональної організації, архітектурного стилю.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. У дисертаційному дослідженні “Архітектура українського театру. Простір і дія” систематизована історія формування українського театру як видовища; поточнена хронологія і запропонована нова періодизація; виявлені головні історичні тенденції формування архітектури і будівництва споруд, що стали передтечами

українських театральних будинків, висвітлені закономірності їх виникнення і виокремлені головні типи таких споруд. Визначені основні жанри українського театру і його концептуальні складові.

2. Запропоновані принципи типології театральних будинків і споруд, принципи розміщення їх у великих містах.

3. Запропонована методологія визначення основних напрямків формування системи театральних будинків і споруд в Україні у порівнянні з театральньо-архітектурною діяльністю в країнах Центральної та Східної Європи.

4. Виявлені історичні типи театральних будинків і споруд, закономірності їх виникнення в Україні і перспективи використання в майбутньому.

5. Висвітлені роль і місце університетської освіти у формуванні науково-теоретичної і пошуково-прикладної діяльності зі становлення архітектури українського театру наприкінці ХХ століття.

6. Визначені перспективні типи театральних об'єктів на найближчу і подальшу перспективи будівництва.

7. Сформовані методологічні засади і принципи побудови простору і функціональної організації українського театру, проектування, організації театральної діяльності, художньо-естетичних вимог.

Сформовані принципи проектування театральних будинків і споруд в містах України:

1) у формально-образному значенні будинок театру повинен проектуватися в місті як храм українського мистецтва;

2) в місті театральні будинки і споруди формуються і розвиваються водночас як містобудівельні і функціональні типи;

3) при проектуванні театральних будинків і споруд слід створювати максимально різноманітні функціонально-технологічні умови для роботи театральних колективів;

4) у театральних будинках і спорудах слід також передбачати нестандартні види і форми культурного обслуговування потенційного глядача, відвідувача;

5) розташування різноманітних типів театральних об'єктів в містах повинно враховувати відмінності історико-культурного контексту територій, областей, регіонів і узгоджуватися із системністю, впорядкованістю, гармонійністю середовища міст загалом;

6) мережа театральних будинків і споруд повинна проектуватися також як система орієнтації в місті;

7) проєктовані театральні об'єкти слід розташовувати в існуючих ансамблях будинків культурного призначення інших видів обслуговування, в місцях, де колись існували театральні споруди.

Визначені засоби і напрямки розвитку архітектури українських театральних будинків і споруд: 1) реставрація усіх існуючих типів; 2) реконструкція на засадах аналогів; 3) переприспособування, модернізація; 4) нове будівництво з традиційною сценографією; 5) експериментальне будівництво – під конкретного режисера, школу, труп.

Факторами, що негативно впливають на ефективність мережі театральних будинків і споруд в Україні, є: ігнорування культурного потенціалу населення окремих регіонів країни; наслідки політики "соціалістичного" типу розселення; застосування в проектуванні театрів архітектурно-планувальних структур і функціональних схем, не опертих на історичні тенденції і засади; невиправдана централізація керівництва театральною справою, організацією діяльності, театральною освітою; недостатня фінансова підтримка державою; недосконале оподаткування; будівництво театральних споруд обмеженої типологічної палітри; відсутність інституцій, що ведуть комплексну, плановану науково-методичну, пошуково-прикладну діяльність в архітектурно-будівельній театральній галузі.

У дисертації обґрунтовується номенклатура українських театральних закладів з широким жанровим і типологічним діапазоном.

Виявлені історичні тенденції формування архітектури театральних і культурно-просвітницьких споруд в Україні, в країнах Центральної та Східної Європи, фактори, що вплинули на організацію системи і засад українського театру, відмінності і подібності, автентичність і запозичення в архітектурі.

Досліджені приклади сучасного архітектурного проектування і будівництва в світі, приклади будинків і споруд "радянського театру", результати різноманітних архітектурно-театральних конкурсів, що можуть бути корисними у формуванні архітектури українських театрів в майбутньому.

Аналіз досвіду експлуатації типів комплексу сцени-залу, що зустрічалися в історії становлення архітектури українського театру, показав, що перевагу надалі слід віддати театрам з двома і більшою кількістю залів спеціального комплексу єдиного театрального підприємства з майданчиком для вистав просто неба.

Популярними залишаються типи комплексів сцени-залу і залу-сцени в театрах, що є пам'ятками архітектури.

Типи театрів, які в минулому регламентувалися в Україні дією радянського СніПу, потребують реновації з огляду на національні архітектурно-просторові, художньо-образні, театрально-мистецькі і культурно-естетичні вимоги, індивідуалізацію організаційно-творчих рис – певний режисер, школа, колектив, врахування унікальності жанру, форми або виду театральної творчості.

Виявлені історичні традиції формування театральних центрів в Україні, етапи, хронологія, характер системи театральних міст всієї країни.

Встановлено, що існуюча мережа типів театрів в Україні потребує корегування з точки зору вимог національної традиції.

Існує необхідність розробки театральних типологічно-будівельних норм для України.

Автор пропонує обґрунтування і розробку нових типів театральних споруд, будинків, приміщень.

Серед них впроваджені в будівництво: 1. Ландшафтно-фольклорний театр у Львові (в Музеї народної архітектури і побуту); 2. Мобільні сцени – а) контейнерного типу; б) сцени за історичними аналогами (для Фестивалю інтерпісні, сезонних свят у Львові і області); в) збірно-розбірні (сцена-міст для театру "Акварієс");

3. Сцени-подіуми (для свята “День міста Львова”); 4. Сцени-конструктори для моментальних театрів (“Дідова криниця”); 5. Духовно-релігійний театр “Воскресіння”; 6. Тотальний театр (на фестивалі “Вивих-92”); 7. Телешоу-театр (в приміщеннях і залах комплексу Львівського телебачення).

У проектних пропозиціях: 1. Гастрольних театрів; 2. Студійного багатозального театру (розбудова театру ім. Л. Курбаса у Львові); 3. Багатозального духовно-релігійного театру; 4. Театру архітектурних панорам; 5. Літнього театру з мобільним ландшафтом і мобільними архітектурно-функціональними елементами на паркових терасах Підгорецького палацу-замку; 6. Пересувних мобільних театрів для західного регіону України (для КТМ у Львові, “Хлібодару” і ін.); 7. Палацового театру на засадах історичних аналогів (у Підгорецькому палаці-замку); 8. Театру-музею “Дім Лисика” (для збереження і демонстрації творчої спадщини художника Є. Лисика на віртуальних і традиційних засадах); 9. Синтетичного віртуального театру у Львові; 10. Експериментальних театрів у Домі товариства “Просвіта”, у центрі товариства “Просвіта” ім. Т. Шевченка у Львові, у Музеї народного театру і фольклору; 11. Галицького українського театру “Руська Бесіда”; 12. Театральних залів в Українському домі, Холі міста Львова і інших.

Упорядкована і поточнена архітектурно-театральна термінологія.

Методика проектування театральних об'єктів і складання програми проектування нового об'єкта повинна зводитися до визначення:

- 1) жанрового і організаційного типу театального будинку;
- 2) містобудівельного типу (в будівлях, що стоять окремо, і ін.);
- 3) функціонально-технологічного типу (зал-сцена).

Аналізуючи найкращу організацію проектної справи в світі, колишньому СРСР і окремих українських архітекторів, можна вважати, що проектування нових театральних об'єктів є послідовним виконанням таких робіт:

- 1) передпроектної діяльності: виявлення дефіциту театальної діяльності; видів і типів споруд з врахуванням місцевих потреб; порівняння існуючої мережі і палітри номенклатури;
- 2) підготовки вихідного проектного рішення: аналізу потреб проектування і прогнозу зміни факторів; вивільнення факторів конкретної театальної атмосфери і діяльності, виявлення функціонально-технологічного типу залу-сцени; складання моделі проекту і етапів її виявлення;
- 3) розробки проектного сценарію: коректування проекту; складання програм на окремі складові;
- 4) критеріїв оцінки проектного рішення; конкурсу проектів; конкурсу окремих функціонально-типологічних рішень;
- 5) проектування;
- 6) будівництва.

Автор дійшов висновку, що в національній практиці проектування і будівництва не сформовані принципи об'ємно-просторової композиції українського театру, вимоги до художньо-мистецьких якостей архітектури, її естетики, образу. Як метод розвитку архітектурного стилю українського театру рекомендується синтез національних мистецтв.

Соціальна ефективність мережі театральних-видовищних будинків і перспективних типів полягає у: 1) збільшенні кількості глядацьких місць; 2) збільшенні видів театральних-видовищних послуг на 1 глядацьке місце; 3) розширенні глядацької аудиторії за рахунок мобільних типів і типів, спроектованих із врахуванням національно-історичного досвіду, що є ментально привабливим; 4) організації театральної діяльності на засадах товариств.

Економічна ефективність передбачається у: 1) прирості кількості відвідувань; 2) збільшенні річного обсягу реалізації видовищних послуг; 3) зниженні приведених витрат; 4) за рахунок самофінансування будівництва і самокупності деяких театральних об'єктів; 5) організації додаткових робочих місць при театрах різних форм власності.

Дисертаційне дослідження автор здійснював упродовж 1978 – 2001 років, як в межах особистої ініціативи і діяльності на кафедрі “Архітектурне проектування” Національного університету “Львівська політехніка”, так і в межах угод поміж АРФ НУ “Львівська політехніка” і інституціями ДІПРОТЕАТР, ЦНДІЕП ім. Б. Мезенцева, ТУ м. Відня.

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Проскураков В.І. Архітектура українського театру. Простір і дія – Львів: Видавництво НУ Львівська політехніка, 2001. – 564 с.
2. Проскураков В., Ямаш Ю. Львівські театри. Час і архітектура. – Львів: Центр Європи, 1997. – 132 с.
3. Проскураков В.І. Український театр поміж мистецтвом, ідеологією, фінансуванням і архітектурою // Вісник НУ “Львівська політехніка”. – Львів: Вид-во НУ “Львівська політехніка”, 2001. – № 429. Архітектура. – С. 74 – 83.
4. Проскураков В.І. Принципи типології театральних-видовищних будинків і споруд Львова та їх розміщення в структурі міста // Вісник Львівського університету. Серія мистецтвознавство, розділ: театральна архітектура. – Львів: Вид-во Львівського національного університету ім. І.Франка, 2001 – №1 – С. 144 – 158.
5. Проскураков В.І. Досвід проектування і будівництва модерних театральних-видовищних споруд за кордоном і в Україні // Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Науково-технічний збірник. – К.: КНУБА. – 2001. – № 9. – С. 189 – 202.
6. Проскураков В.І. Анатомія проблеми завершення архітектурного ансамблю пл. Театральна в м. Одеса і шляхи їх вирішення // Сборник научных трудов Одесской государственной академии строительства и архитектуры. – Одесса: Город мастеров, 2000. – № 2: Региональные проблемы архитектуры и градостроительства. – С. 18 – 27.
7. Проскураков В. Вплив Львівської архітектурної школи на розвиток театральної справи в Галичині // Архітектура Галичини XIX – XX ст. – Львів: Атлас. – 1996. – С. 147 – 161.
8. Проскураков В., Кордунян О. Основи гармонії в архітектурі Львова // Вісник НУ “Львівська політехніка”. – Львів: Вид-во НУ “Львівська політехніка”, 2001. – № . Архітектура. – С.
9. Проскураков В.І. Міський театр в Чернівцях в контексті формування архітектури українського театру. // Традиції та новачі у вищій архітектурно-художній освіті. Збірка

- наукових праць вузів художньо-будівельного профілю України і Росії. – Харків.: харківський худ. пром. інститут. – 2000. – № 2-3. – С. 114 – 120.
10. Проскуряков В.І. Передтеатр і його складові (генеза театру на передтеатральному рівні) // Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Науково-технічний збірник. – К.: КНУБА. – 1999. – № 7. – С. 129 – 133.
11. Проскуряков В. Місткості театральнo-видовищних споруд у Львові, збудованих і пристосованих для діяльності українських труп // Вісник ДУ “Львівська політехніка”. – Львів: Вид-во ДУ “Львівська політехніка”, 1998. – № 358. Архітектура. – С. 239 – 244.
12. Проскуряков В.І. Архітектура українського театру у Львові // Вісник ДУ “Львівська політехніка”. – Львів: Вид-во ДУ “Львівська політехніка”, 1999. – № 375. Архітектура. – С. 238 – 243.
13. Проскуряков В. Львівські театральні хроніки. Звернення перше // Вісник ДУ “Львівська політехніка”. – Львів: Вид-во ДУ “Львівська політехніка”, 1999. – № 379. Архітектура: Книга міст Галичини. – С. 141 – 145.
14. Проскуряков В.І. Явище Львівського театру – в часі, просторі, дії і архітектурі // Сборник научных трудов Одесской государственной академии строительства и архитектуры. – Одесса: Город мастеров, 1999. – № 1: Региональные проблемы архитектуры и градостроительства. – С. 126 – 130.
15. Проскуряков В.І. Архітектура будинків і споруд в м. Коломия, які використовувалися, пристосовувалися і проектувалися для діяльності українських театрів // Вісник НУ “Львівська політехніка”. – Львів: Вид-во НУ “Львівська політехніка”, 2000. – № 410. Архітектура. – С. 195 – 202.
16. Проскуряков В., Богданова Ю. Історичні, статистичні, типологічні відмінності і сучасні тенденції розвитку угорського театру щодо театру українського // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті. Збірка наукових праць вузів художньо-будівельного профілю України і Росії. – Харків.: Харківський худ. пром. інститут. – 1999 – 2000. – № 6-1. – С. 34 – 36.
17. Проскуряков В.І., Стояновський О.Р. Загальні тенденції проектування і будівництва українських культурно-просвітницьких споруд м. Львова // Сборник научных трудов одесской государственной Академии строительства и архитектуры. – Одесса: Город Мастеров, 2001 – № 3: Рег. и пробл. арх и градост. – С. 62 – 72.
18. Проскуряков В., Ямаш Ю. Львівські театри. В образі і подібі ляльки, з душею і долею людини: Львівський театр ляльок // Урбаністично-архітектурні проблеми Галичини: Збірник наукових праць / За ред. Б. Черкеса та М. Бевза. – Львів: Вид-во ДУ “Львівська політехніка”, 1996. – С. 128 – 131.
19. Проскуряков В., Богданова Ю. Театри і театральне життя в м. Ужгороді // Сборник научных трудов одесской государственной Академии строительства и архитектуры. – Одесса: Изд.-во “Друк”, 2001 – № 2: Проблемы теории и истории архитектуры Украины. – С. 67 – 69.
20. Проскуряков В.І. Техніко-економічні показателі проектів передвижних театрів // Вестник Львовского политехнического института. – Львов: Изд-во ЛПИ, 1986. – № 203. – Резервы прогресса в архитектуре и строительстве. – С. 124 – 125.
21. Проскуряков В.І., Лучко Л.І. Інспірації архітектури українського театру // Вісник НУ “Львівська Політехніка”. – Львів: Вид-во НУ “Львівська політехніка”, 2000. – № 410. Архітектура. – С. 8 – 19.
22. Проскуряков В., Кубай Р. У руслі відроджених традицій модерних концепцій (з досвіду творення сценографії українських, християнських концертно-видовищних заходів

- наприкінці XX ст.) // Вісник ДУ "Львівська політехніка". – Львів: Вид-во ДУ "Львівська політехніка", 1998. – № 358. Архітектура. – С. 245 – 252.
23. Проскуряков В.І., Кубай Р.М. Мобільні збірно-розбірні сцени і конструкції для організації видовищ під час Гуцульського фестивалю у м. Надвірна // Вісник ДУ "Львівська політехніка". – Львів: Вид-во ДУ "Львівська політехніка", 1999. – № 375. Архітектура. – С. 250 – 252.
24. Проскуряков В.І., Стояновський О.Р. Українські культурно-просвітницькі споруди в м. Коломия, в яких діяли українські театри // Вісник Львівського університету. Серія мистецтвознавство. Розділ 3. Театральна архітектура. – Львів: вид-во Львівського Національного університету ім. І.Франка, 2001 – № 1 – С. 166 – 172.
25. Проскуряков В.І., Стояновський О.Р. Проблеми, реалії, перспективи формування нових типів культурно-просвітницьких будинків і споруд у Львові і в Україні // Вісник ДУ "Львівська Політехніка". – Львів: Вид-во ДУ "Львівська Політехніка", 1999. – № 375. Архітектура. – С. 244 – 247.
26. Проскуряков В.І., Стояновський О.Р. Архітектура культурно-просвітницьких будинків і споруд, спроектованих Є. Нагірним в 20-30-х роках XX ст. // Вісник НУ "Львівська політехніка" – Львів: вид-во НУ "Львівська політехніка". 2000. – № 410. Архітектура. – С. 203 – 207.

Інші видання

27. Проскуряков В.І. Давні праобрази українських театральних споруд. // Записки наукового товариства ім. Т.Шевченко – Львів: вид. наук. тов. ім. Т.Шевченко у Львові, 2001 – том CCXLI: Праці комісії архітектури та містобудування. – С. 225 – 247.
28. Проскуряков В. Театральний Відень // КіноТеатр. – 1998. – № 1. – С. 27 – 30.
29. Проскуряков В. Проектуючи свято. Мобільна архітектура // Медіаполіс. – 1998. – № 2. – С. 34 – 38.
30. Проскуряков В., Ямаш Ю. Мовою архітектури /Український театр. – 1990. – № 5. – С. 29.
31. Проскуряков В., Ямаш Ю. Театральна Бесіда № 1. – Львів: Видання Львівського міжобласного відділення Спілки театральних діячів України, 1991. – 33 с.
32. Proskurjakow Viktor, Yamach Youri. La scene dans la rue // La scene. 1992. – #3. – p. 34.
33. Proskurjakow Viktor. Ricerca in Ukraina // L'Arca. – 1992. – № 57. – S. 5 – 9.
34. Proskurjakow Viktor. Projet pour le theatre Voskressenie // La scene. – 1994. – № 7 – С. 12 – 13.
35. Proskurjakow Viktor. Architektonische Perspektiven // Pidchirci. – Bauaufnachte des Schlossess - Wien, Lemberg: TU Wien, 1999. – С. 33 – 35.
36. Проскуряков В. Гастрольний театр нового типу // Всемирное БИЕНАЛЕ Архитектуры. Т. II – часть "Общественные здания и комплексы". – Sofia: Printing Hause at the Creative Fund of UAB. – 1985. – С. 150.
37. Проскуряков В., Ямаш Ю. Античні театральні традиції та український вертеп // Український вертеп. – 1993. – Січень. – С. 29 – 31.

Тези конференцій

38. Проскуряков В. Театри Львова // Тези міжнар. конференції: Урбаністично-архітектурні проблеми міст Галичини. – Іałowice – Krakuw. – Львів – Краків: ЛНБ ім. В. Стефаника АН УРСР. – 1992. – С. 41 – 44.
39. Проскуряков В. Театр у позатеатральному просторі // Тези міжнар. конференції: Урбаністично-архітектурні проблеми міст Галичини. – Львів – Тисовець, Львів – Краків: ДУ "Львівська політехніка". – 1992. – С. 59 – 69.
40. Проскуряков В. Чи потрібна українському театру українська архітектура // Тези міжнар. конференції: Архітектура як відображення ідеології. – Львів – Відень: ДУ "Львівська політехніка". – 1996. – С. 47.

АНОТАЦІЯ

Проскуряков В.І. Принципи розвитку типології українського театру. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора архітектури за спеціальністю 18.00.02 – Архітектура будівель та споруд. Національний університет “Львівська політехніка”, Львів, 2001.

Дисертацію присвячено питанням генези українського театру і його архітектури, виявленню основних засад побудови простору, організації дії, формуванню типів, структури їх об’ємно-просторової організації і принципів проектування. У дисертації систематизована історія формування українського театру, запропонована хронологія її періодизації, встановлені основні типи. Спираючись на результати обстеження близько 300 театральних будинків, залів, просторів, споруд, автор пропонує класифікацію театрів на прикладі великого міста, виявлені міста – театральні центри, розроблені пропозиції щодо організації театральної мережі. Наведені приклади розроблених автором пропозицій нових типів театральних будинків. У дисертації визначені основні напрямки розвитку існуючих типів. Запропоновані методологічні засади проектування театрів в Україні в майбутньому. Результати праці знайшли прикладне впровадження в 13 об’єктах; 14 конкурсних, 44 експериментально-пошукових і 28 дипломних проектах.

Ключові слова: генеза архітектури українського театру; принципи побудови простору, організації дії, типології, проектування.

АННОТАЦИЯ

Проскуряков В.И. Принципы развития архитектурной типологии украинского театра. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени доктора архитектуры по специальности 18.00.02 – Архитектура зданий и сооружений. Национальный университет “Львовская политехника”, Львов, 2001.

Диссертация посвящена вопросам генезиса украинского театра и его архитектуры, определению главных основ построения пространства, организации действия, формирования типов, структуры их объёмно-пространственной организации и принципов проектирования. В диссертации систематизирована история формирования украинского театра, предложена хронология её периодизации, установлены главные типы. Опираясь на результаты обследования около 300 театральных зданий, залов, пространств, сооружений, автор предлагает классификацию театров на примере большого города, выявлены города – театральные центры, разработаны предложения по организации театральной сети. Приведены примеры разработанных автором предложений по новым типам театральных зданий. В диссертации определены основные направления развития существующих типов. Предложены методологические основы проектирования театров в Украине в будущем. Результаты работы нашли также прикладное внедрение в 13 объектах; 14 конкурсных, 44 экспериментально-поисковых и 28 дипломных проектах.

Ключевые слова: генезис архитектуры украинского театра; принципы построения пространства, организации действия, типологии, проектирования.

ABSTRACT

Proskurjakov V.I. Principles of ukrainian theatre architectural typology development. – Manuscript.

Thesis for a Doctor's degree in Architecture by specialiti and 18.00.02 – Architecture of Buildings and Structures, Lviv Polytechnic National University, Lviv, 2001.

The dissertation is devoted to the questions of the ukrainian theatre genesis and its architecture, discovering of the main principles of space constructions, action organization, forming of types, structures of their spatial organization and projecting principles. In dissertation the history of the ukrainian theatre forming is systematized, the chronology of its periodisation is proposed, the main types of the ukrainian pratheatrical spaces, actions, places, buildings and their elements are set up, the main genres are distinguished, conception components are determined. Historical types of theatrical buildings, conformity of their rise in Ukraine and perspectives of utilization of their future use have been discovered. Basing on the results of 300 theatrical buildings, halls, spaces, structure and edifices observing in 33 Ukrainian towns and 5 of that in Crimean Autonomous Republic the classification of theatres on the example of big town is proposed, town theatrical centers are distinguished. There have also been worked out propositions on organization of a theatrical network and its elements taking into consideration historical and cultural context of the specific regions and territories as well as their similarity and differences, authentic and adoptions in development of the theatrical architecture in Ukraine and in the countries of Central and East Europe (Austria, Poland, Slovakia, Hungary, Russia). The role and the place of education at the university level in the formation of scientific-theoretical and applied – research activity in the development of Ukrainian theatre architecture at the beginning of 21-st century has been outlight. The author has worked out propositions of new types of theatrical buildings and edifices and tested them in competitive and building projects. Basing on them in dissertation there have been distinguished the main directions of the development of the existing theatre types such as reconstruction and restoration of the existing historical buildings, projecting of new types with the traditional scenography and projecting of new modern types. Methodology principles of theatres projecting in Ukraine in future are proposed. They are: reorganization in the existing buildings such systems as hall-stage and stage-hall, hall reformation and differential projecting of new building spaces. In a nominally – image sense theatrical building should be projected as the temple of the Ukrainian art. Theatrical buildings in a town should be developed as urban and functional types. They should be projected as a navigation system in a town. Architectural-theatrical terminology has been ordered and specified in the work.

The national arts synthesis has been recommended as the method of the development of Ukrainian theatre architectural style. The existing network of theatrical types in Ukrainian needs to be corrected because of national tradition demand. Theatrical types, which in the past were regulated by the Soviet building norms and rules, need to be renovated because of the national space-architectural, artistically-figurative, theatrical, cultural, esthetical demands; individualization of organizational creative features – to a certain stage manager, school, group.

The main work results has found their establishing in 13 objects; 14 competitive, 44 experimental-searching and 28 diploma projects.

Key words: genesis architecture ukrainian theatre; principles of space constructions, organization of action, typology, projecting.

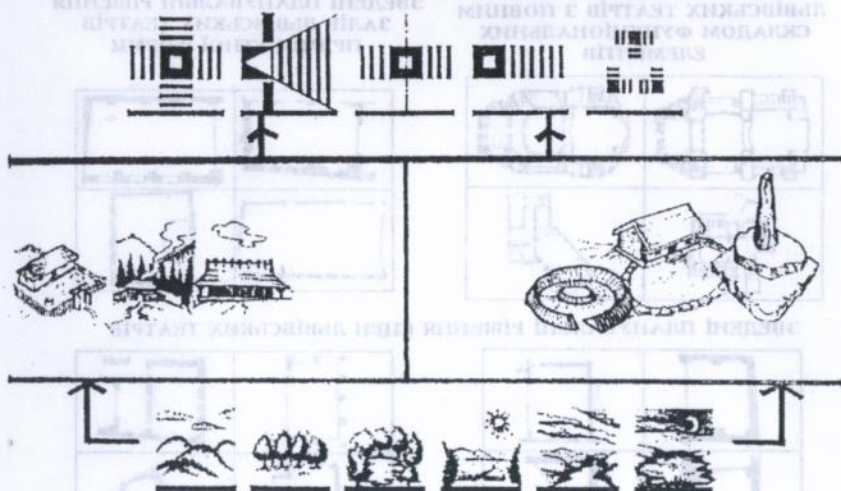
Підписано до друку 22.05.2002 р.
Формат 60х90/16. Папір офсетний. Друк на різнографі.
Умовн. друк. арк. 2,5. Обл.-вид. арк. 1,8.
Наклад 120 прим. Зам. 253.

Поліграфічний центр Видавництва
Національного університету "Львівська політехніка"

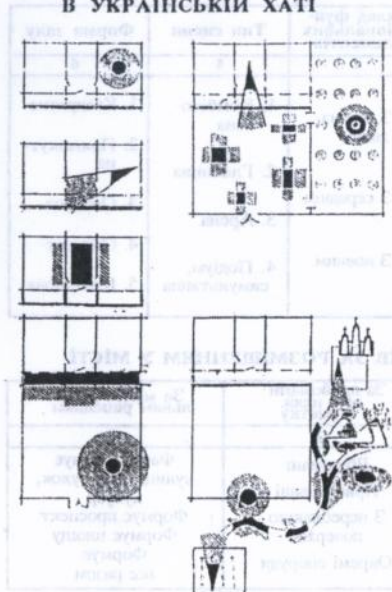
вул. Ф. Колесси, 2, Львів, 79000

ГЕНЕЗА ТИПОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ.

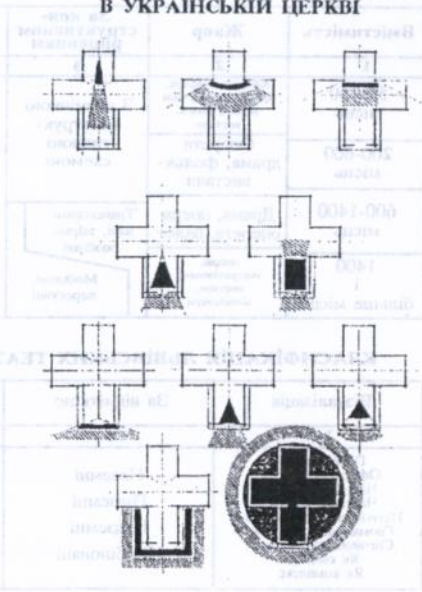
ОСНОВНІ ТИПИ ВИДОВИЩНИХ ПРАТЕАТРАЛЬНИХ ПРОСТОРІВ, ЯКІ
ВІПЛИНУЛИ НА ОРГАНІЗАЦІЮ ТИПІВ ДІЇ В УКРАЇНСЬКИХ ТЕАТРАХ

ПРОСТОРОВА ОРГАНІЗАЦІЯ, БУДОВА
І РОЗТАШУВАННЯ ГЛЯДАЧА ПІД ЧАС
ТЕАТРАЛІЗОВАНИХ ДІЙ
В УКРАЇНСЬКІЙ ХАТІ

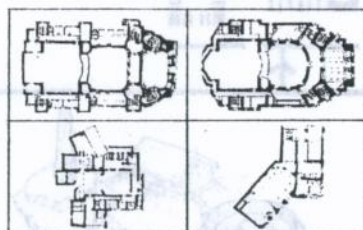

ПРОСТОРОВА ОРГАНІЗАЦІЯ, БУДОВА
І РОЗТАШУВАННЯ ГЛЯДАЧА
ПІД ЧАС ТЕАТРАЛІЗОВАНИХ ДІЙ
В УКРАЇНСЬКІЙ ЦЕРКВІ

ФОРМУВАННЯ ТИПІВ УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ НА ПРИКЛАДІ М. ЛЬВОВА. КОНТИНЕНТАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ. АВТЕНТИКА, ЗАПОЗИЧЕННЯ, СИНТЕЗ.

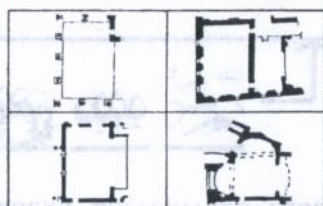
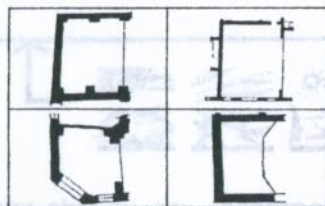
ЗВЕДЕНІ ПЛАНУВАЛЬНІ РІШЕННЯ ЛЬВІВСЬКИХ ТЕАТРІВ З ПОВНИМ СКЛАДОМ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ

ЗВЕДЕНІ ПЛАНУВАЛЬНІ РІШЕННЯ ЗАЛІВ ЛЬВІВСЬКИХ ТЕАТРІВ ПРЯМОКУТНОЇ ФОРМИ

ЗВЕДЕНІ ПЛАНУВАЛЬНІ РІШЕННЯ СЦЕН ЛЬВІВСЬКИХ ТЕАТРІВ

КЛАСИФІКАЦІЯ ЛЬВІВСЬКИХ ТЕАТРІВ

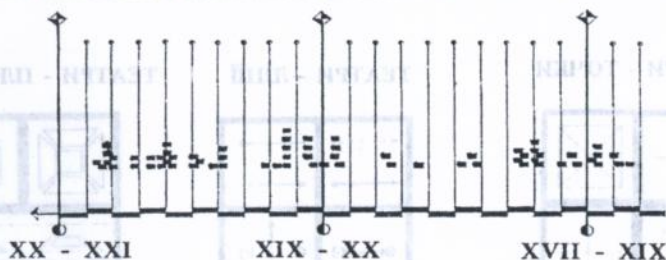
Вмістимість	Жанр	За конструктивним рішенням	Склад функціональних елементів	Тип сцени	Форма залу
1	2	3	4	5	6
50-150 місць	Камерст. відокремл. драма, пар'єто, малі форми, фолк-вистави	З незмінною конструктивного схемою	1. З мінімальним	1. Комбінована	1. Квадратна
200-600 місць	Оперета драма, фольк-вистави		2. З середнім	2. Глибинна	2. Прямокутна
600-1400 місць	Драма, опера оперета, балет	Транспортуванні, збірно-розбірні	3. З повним	3. Арена	3. Овальна
1400 і більше місць	масові, театралізовані вистави, лінійні театри			4. Подіум, симультанна	4. Сегмент
		Мобільні, пересувні			5. Комбінована

КЛАСИФІКАЦІЯ ЛЬВІВСЬКИХ ТЕАТРІВ ЗА РОЗМІЩЕННЯМ У МІСТІ

Візуалізація	За підміткою	За прийомами арх. плану розвитку	За містобудівним рішенням
1	2	3	4
Піктограма Оформлений підхід Частина паркану Частина будівлю Негромадський будинок Громадський будинок Спеціальний будинок Як квартал Як комплекс	Наземні Підземні Надземні Комбіновані	Вбудовані Прибудовані З перебівкою поверхів Окремі споруди	Фасад формує вулицю, провулок, кулуар Формує просієкт Формує площу Формує все разом

РОЗДІЛ 3.
**РОЗВИТОК ТЕАТРАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ УКРАЇНИ.
 РЕГІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ.
 АВТЕНТИКА І ЗАПОЗИЧЕННЯ.**

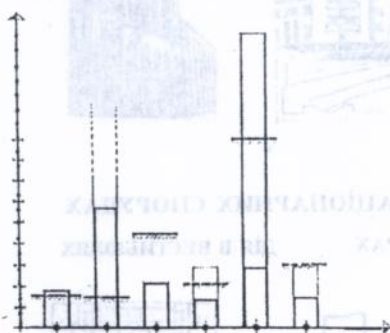
ПЕРІОДИ НАЙАКТИВНІШОГО ТЕАТРАЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ

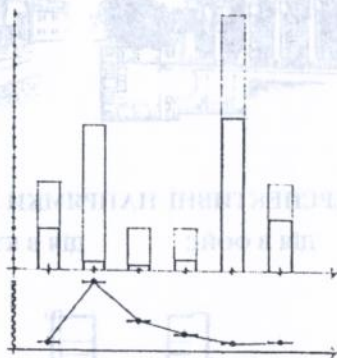
СПІВСТАВЛЕННЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ
 ІЗ СПОРУДАМИ В ПОЛЬЩІ, АВСТРІЇ, УГОРИНІ, РОСІЇ, СЛОВАЧЧИНІ

НАЙБІЛЬШІ ТЕАТРАЛЬНІ ЦЕНТРИ

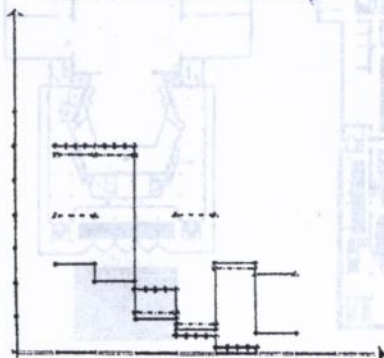
ЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ ПРОФЕСІЙНИМИ ТЕАТРАМИ

ЗА ТИПАМИ ЖАНРІВ

ЗА ВМІСТИМІСТЮ

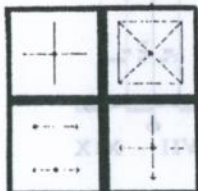

РОЗДІЛ 5.

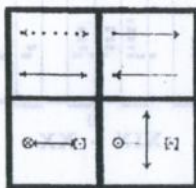
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПРОЕКТУВАННЯ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ТЕАТРІВ

УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР ЯК СИСТЕМА ОРІЄНТИРІВ В ПРОСТОРІ І ЧАСІ

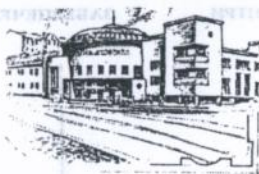
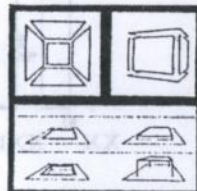
ТЕАТРИ - ТОЧКИ

ТЕАТРИ - ЛІНІЇ

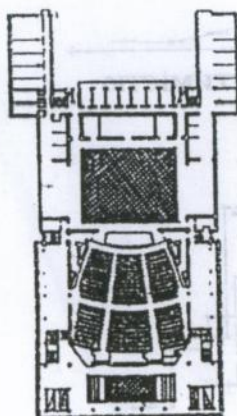

ТЕАТРИ - ПЛОЩИНИ

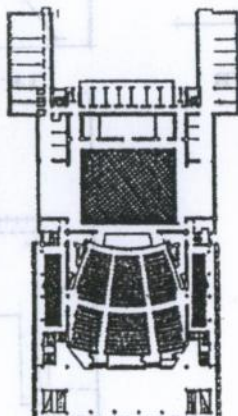

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ В СТАЦІОНАРНИХ СПОРУДАХ

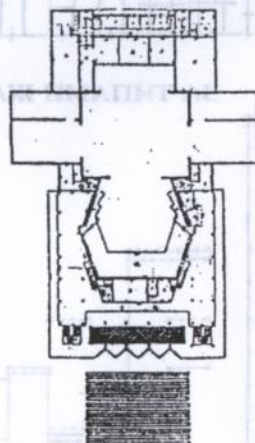
ДІЯ В ФОЙЄ

ДІЯ В КУЛУАРАХ

ДІЯ В ВЕСТИБЮЛЯХ

АВ 52.192

Мист.

25/1

2003 ОН

Мист